

**ДЕЦАТА И COVID – 19
ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КРИЗАТА ВЪРХУ
ПРАВАТА И ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕЦАТА В РЕПУБЛИКА
БЪЛГАРИЯ**

**СПЕЦИАЛЕН ДОКЛАД
ОМБУДСМАН НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

София

Май 2021 г.

ДЕЦАТА И COVID – 19

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА КРИЗАТА ВЪРХУ ПРАВАТА И ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕЦАТА

Специалният доклад на омбудсмана на Република България „*Децата и COVID-19. Въздействието на кризата върху правата и интересите на децата*“ е изготвен на основание чл. 19, ал. 1, т. 10 от Закона за омбудсмана, в качеството на независим мониторингов орган за защита на правата на децата със специфични ангажименти, произтичащи от Парижките принципи и Статут А на ООН за национална правозащитна институция.

Омбудсманът изготви настоящия доклад с оглед на въведените в България извънредна и епидемична ситуация във връзка с овладяване на епидемията от COVID-19.

В доклада се анализира състоянието на правата на децата и въздействието върху тях на извънредните мерки. Анализът основно е изготвен през призмата на жалбите и сигналите, получени в институцията, както и върху наблюдението на обществената среда. Взети са предвид и изследвания, анализи и препоръки, изпратени до омбудсмана от международни и български правозащитни организации.

Този доклад няма претенциите за пълна изчерпателност и всеобхватност, но той прави опит за извършване на по-задълбочена оценка на ситуацията от гледна точка на правата на децата, като измерва въздействието на някои от конкретните ефекти на пандемията върху децата и поставя акцент върху уязвимите групи.

Докладът извежда някои от най-рисковите групи деца, пострадали от пандемията, като поставя редица проблеми на вниманието на законодателната и изпълнителната власт. Представя практики, които не отговарят на стандартите и принципите на Конвенцията на ООН за правата на детето и отправя препоръки за подобряване на политиките в краткосрочен и дългосрочен план с цел по-добрата и адекватна подкрепа на децата и семействата в Република България.

Изследването има за цел да постави на вниманието на компетентните органи както въздействието на мерките, предприети като реакция на тежката криза върху

правата на децата и семействата, особено на тези в уязвимо положение, така и в каква степен пандемията е въздействала и е ограничила достъпа до образование, социални и здравни услуги. Очертава пропуски и проблеми, за да бъдат обсъдени с органите, които вземат решение, с институции, с деца и родители, както и със структури на гражданското общество, за да се намали негативното въздействие и щети върху децата и тяхното благосъстояние в бъдещ план.

Приложен е подход, основан на правата на децата, като мерките и въздействието им върху децата се анализират в контекста на признатите права от Конвенцията на ООН за правата на детето и българското законодателство.

В доклада се разглежда състоянието на някои от правата на децата, засегнати от пандемията, в периода от 13.03.2020 г. до 30.01.2021 г., както и въздействието на извънредните мерки върху тях, с акцент върху някои групи уязвими деца. За целите на доклада се извършва анализ жалбите и сигналите, постъпили до омбудсмана в периода на извънредното положение и епидемичната ситуация, както и преглед на наблюдението на омбудсмана на състоянието на правата на децата по време на COVID – 19.

СЪДЪРЖАНИЕ

Роля и функции на Омбудсмана в защита на правата на децата	5
Ситуационен анализ относно състоянието на обществената среда и отделни групи права на детето	7
Общо въздействие на COVID – 19 върху правата и интересите на децата	9
Основни проблеми в жалбите, постъпи до Омбудсмана в периода на извънредното положение и епидемичната обстановка	17
Деца и семейства в уязвима ситуация	17
Достъп до образование	23
Защита на правата на децата със специални образователни потребности	30
Защита на правата на децата с увреждания	32
Защита от насилие	36
Домашно насилие	37
Защита правото на детето на лични отношения с двамата родители по време на извънредното положение.....	40
Защита на правата на децата в алтернативна грижа	42
Защита на правата на децата в конфликт със закона	45
Защита на правата на деца бежанци	48
Децата в контакт със системата за закрила	49
Информираност и консултации с деца	52
Международно сътрудничество	54
ПРЕПОРЪКИ.....	56

РОЛЯ И ФУНКЦИИ НА ОМБУДСМАНА В ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ДЕЦАТА

Като независим мониторингов орган за защитата на правата на човека, омбудсманът има неотменим ангажимент за защита на правата на децата, закрепен нормативно в Закона за омбудсмана с промените от 2012 г.

Омбудсманът се застъпва за правата и благосъстоянието на децата, като се стреми те да бъдат в центъра на вниманието при планирането, обсъждането и прилагането на политики. Особена е грижата и вниманието към защитата на правата на децата в уязвимо положение. В своята работа институцията на омбудсмана използва различни инструменти за наблюдение на състоянието на различни групи деца, при които се отчитат както системни рискове, така и рисковете, породени от извънредното положение и как те оказват влияние върху детското физическо, емоционално и психологическо състояние.

Специалната мисия на омбудсмана, особено важна в периоди на кризи, е да направи правата и интересите на децата още по-видими за държавата и обществото, без да намалява ефективността или да замества действията на компетентните институции и органи за закрила. Във връзка с това, омбудсманът предприема действия за защита на правата на децата, като използва различни средства, регламентирани в Закона за омбудсмана. Използва целия инструментариум за въздействие върху органите за закрила – проверки, препоръки, становища, организира различни инициативи, кръгли маси, дискусии и обсъждания, устойчиво партнира с граждански организации и структури на местната власт. В тази връзка, омбудсманът:

- ✓ Прави собствени проучвания относно нарушения на правата на децата от органите за закрила, от институции и юридически лица и отправя препоръки за предприемане на мерки в интерес на детето.
- ✓ Работи за популяризирането на правата на децата.
- ✓ Осигурява правото им на участие и мнение по въпроси, които ги засягат.
- ✓ Следи за прилагането на Закона за закрила на детето и всички нормативни актове от гледна точка на правата на детето.
- ✓ Наблюдава прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето.
- ✓ Прави проверки по жалби или сигнали в институции и резидентни услуги, в които се отглеждат и възпитават деца.

- ✓ Самосезира се по случаи, които касаят нарушени права на деца.
- ✓ Сътрудничи с неправителствени организации, които работят в областта на правата на детето.

Чрез своите действия и препоръки, омбудсманът насърчава усилията на законодателната и изпълнителната власт за цялостно изпълнение на Конвенцията на ООН за правата на детето, като настоява общите принципи – недопускането на дискриминация, висшите интереси на детето, участието, оцеляването и развитието да бъдат задължителната рамка за всички действия, предприети спрямо децата. Настоява принципът за най-добрия интерес на детето да е основополагащ в работата на всички нива на изпълнителната и законодателната власт, както по отношение на всяко отделно дете, така и при действия, които засягат децата като група.

От началото на пандемията, омбудсманът положи усилия, за да създаде нови възможности за извършване на бърз мониторинг по въпросите на децата, като изведе като приоритет и самосезирането, особено по публикации в медиите, в които се представят случаи на деца в риск. Обяви телефоните на експертите си и така увеличи възможностите за гражданите да подават устни жалби и да се консултират по различни въпроси, които налагат спешност.

В тази връзка омбудсманът винаги подчертава, че децата имат нужда от защита на техните права и обществена и институционална подкрепа, като се държи сметка, че децата: се намират в процес на развитие; те са особено уязвими на нарушения; мнението на децата все още рядко се взема под внимание и не се чува техният глас по въпроси, свързани с тяхната закрила и развитие. Децата срещат съществени проблеми да се ползват от съдебната система за закрила на правата им, както и на достъп до подаване на жалби.

Това са само част от причините, поради които децата често понасят несъразмерно последствията на различни кризи – икономически, социални, здравни, от дискриминация, изключване и неравенство. Установено е, че въздействието на отрицателните фактори на тези кризи е в пъти по-голямо върху децата и това увеличава тяхната уязвимост. Положението на децата продължава да се влияе неблагоприятно от дългосрочните последици на бедността, от социалното изключване, от липсата на доходи и безработица при техните родители. За да се защитят ефективно децата трябва да има набор от мерки срещу бедността на семействата и ефективни действия за защита на децата от всички форми на насилие.

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ ОТНОСНО СЪСТОЯНИЕТО НА ОБЩЕСТВЕНАТА СРЕДА И ОТДЕЛНИ ГРУПИ ПРАВА НА ДЕТЕТО

Все още много деца в България продължават да растат, лишени от родителска грижа, отделени от семейството си по многобройни причини, включително не само поради бедност, но и от насилие върху тях, малтретиране, изоставяне, смърт или заболяване на родител, от ограничен достъп до образование, здравеопазване и други услуги в подкрепа на семейството, които фактори засилват своето въздействие върху децата по време на извънредното положение.

Децата с увреждания системно се сблъскват със стигматизацията, дискриминацията, изключването и риск от психическо и физическо насилие.

В ромските квартали бедността, безработицата и липсата на доходи са проблеми, които сякаш са се установили трайно. Ниското образование на родителите е сред факторите, които обуславят слабата им заинтересованост към образователния процес на децата им. Нараства броя на младите роми, които не участват в никаква форма на образование, трудова заетост или обучение.

Безспорно България постигна напредък в закрилата на правата на децата, с приемането на специално законодателство за деца в риск, създаване и укрепване на системата за закрила, но трябва да се отбележи, че има още много предизвикателства, които кризата, породена от COVID – 19, не само засили, но и освети по начин, който показва съществени пропуски и проблеми пред националните политики за деца.

Сред най-честите проблеми, с които се сблъскват семейства на деца в риск, са недостатъчна и неефективна координация в системата за закрила, неработещи механизми и мерки, липса на интегрирани ресурси за детето в семейството, претовареност на социалните работници и повече администриране на отворените случаи, отколкото социална работа на терен.

Изминалата 2020 г. беше белязана не само от тежката криза, но и от видимо нарастваща обществена съпротива срещу националните политики за закрила на детето и влизащи в сила нормативни актове, регулиращи нови отношения. Мерките за сигурност наложиха протестите да се преместят от улицата в социалните мрежи, където се отвори „истинска война“ на мнения, позиции, като се противопоставят родители срещу родители, организации срещу организации, формират се

обществени нагласи, които насаждат дори страхове и омраза. За омбудсмана това е сигурен знак, че не може да има промяна или реформа, свързана с детето, детските политики и семейството, която да бъде приета или да бъде успешна, ако не се постигне широк обществен консенсус. Ограничителните мерки налагат различни правила за провеждане на обществени и експертни дискусии, но въпреки това липсата на целенасочени действия за комуникация с гражданите беше видима и осезаема. Тази ситуация показва и още, че има сериозен проблем в диалога между държавните институции и гражданите. Необходими са още много действия и усилия, за да се повиши обществената и институционалната чувствителност към правата на детето.

Някои от обществените протести обаче показват, че има редица социални проблеми, които не са намерили адекватни решения през годините, като изискват спешни политически и институционални мерки и действия. Необходими са целенасочени действия за прилагане на интегрирана семейна политика, която да стане съществена част от задължението на държавата да гарантира правото на детето да живее в семейна среда, а родителите да бъдат подкрепени в тази своя мисия.

От държавата се изисква политиките, които имат въздействие върху децата, да бъдат разработени в съответствие с най-добрия им интерес. Да се прилага цялостен и интегриран подход към закрилата на децата, за да се гарантира, че системите отговарят на нуждите на всички деца и водят до резултати.

Конвенцията на ООН за правата на детето задължава държавите-страни по международния договор да гарантират, че родителите получават подходяща помощ при осъществяването на техните родителски задължения, като се развиват необходимите услуги за подкрепа на детето и семейството. Когато родителите не са в състояние да осигуряват подходяща грижа, детето има право на заместваща грижа. Децата нямат нито власт, нито възможност да избират кой ще се грижи за тях. Те зависят от семейството, от общността, от държавата, които правят избора вместо тях. Бедността, уязвимостта на много български семейства, уврежданията при децата са сред факторите, които водят до голям брой деца във формална грижа. Усилията на институцията на омбудсмана са насочени към защита на правата на децата от дискриминация и неравно третиране, както и към ефективно разрешаване на случаи, касаещи разделянето на семейството с детето. През 2020 г. сред определени групи отново силен обществен отзвук и негативни настроения породиха влизането в сила на Закона за социалните услуги, определено подсилени от страха от вируса, от

икономическите му последици, от загубата на работа и доходи. Отново се постави на дневен ред извеждането на деца от семействата им поради бедност, липса на доходи на родителите и на подходяща жилищна среда за отглеждането им. За омбудсмана е безспорно, че мярката за закрила „настаняване извън семейството“ има своята роля за осигуряване на сигурността на децата в риск, но тя трябва да бъде прилагана само след задълбочена социална работа и категорични доказателства, че няма възможност детето да остане с родителите си, както и да бъде оценен риска за детето при извеждането му.

В редица свои препоръки омбудсманът отбеляза, че липсата на постоянни доходи и/или жилище сами по себе си не могат да бъдат единствено основание за извеждане на децата. Във всеки такъв случай, държавата трябва да отдели ресурси и да подпомогне семейството, за да може детето да остане в него. Подчерта още, че е необходимо да бъде въведена възможността при извеждане на дете да има незабавен съдебен контрол, с цел превенция на евентуални негативни последици върху детето и неговата психика, породени от раздялата.

ОБЩО ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА COVID – 19 ВЪРХУ ПРАВАТА И ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕЦАТА

През 2020 г. светът се изправи пред едно от най-големите си предизвикателства – пандемията от COVID-19. Последствията на тази криза оказват влияние върху всички основни сфери на обществения и личния живот. Държавите и нейните институции се изправят пред сложни и комплексни задачи в икономическия, политически и социален живот. Мерките, които се предприемат обаче имат различно влияние и въздействие върху възрастните и децата.

България е в нова кризисна ситуация, която изисква не само мерки за сигурност, но и редица компетентни действия, насочени към децата и семействата. Тази криза изведе необходимостта да се въведе механизъм за постоянно наблюдение и отчитане на въздействието на мерките върху децата и семействата, което ще помогне да се планират навременни и ефективни мерки, както и да се преодолеят по-лесно негативните последици в бъдеще.

Извънредното положение в България, въведено с оглед на епидемичната обстановка, изправи хиляди деца и семейства пред редица предизвикателства, с

които те се опитват да се справят всеки ден. Проблеми със здравето на децата, психични страдания и тревоги, домашно насилие, онлайн образование и дигитално разделение, това са само част от въпросите, за които трябваше да намери решение в спешен порядък. Отчете се влошаване на психичното здраве на семействата, като резултат от увеличените грижи за децата и образователните задължения, поети от родителите. Увеличават се разходите на семействата, свързани със здравеопазване, храна, хигиенни материали и консумативи. Най-засегнати са уязвимите групи, които заплащат и най-трудната цена.

Децата са особено уязвима група, тъй като тяхното благосъстояние е свързано с благосъстоянието на техните родители и семейства. Доста често проблемите за децата са косвени и произтичат от състоянието и възможностите на техните родители, като децата, които живеят с родители с увреждания, с психични заболявания, родители, които са лишени от свобода или са със зависимости, родители в бедност. В повечето от тези случаи въздействието върху децата остава нерегистрирано от системите и поради това не са предприети подходящи действия за подкрепа. Така уязвимостта при децата се задълбочава още повече.

Затова определят пандемията като безпрецедентна ситуация, която повлиява върху правата на децата не само в краткосрочен план, но и в дългосрочен, като въздействие, което ще продължи и след това. Редица европейски изследвания показват, че преките последици от COVID-19, както и мерките за предотвратяване и контрол на разпространението му, най-вероятно ще доведат до нови рискове за закрилата на децата. Причините за това са много и комплексни – понижаване на качеството на образованието, нововъзникнали финансови и икономически проблеми пред семействата, отложена здравна помощ, загуба на близки, страх и несигурност за бъдещето. Извлечените от предишните епидемии поуки подчертават необходимостта от това държавата приоритетно да отчита повишената необходимост от закрила на децата при съставяне и изпълнение на плановете си за ответна реакция. Да гарантират, че човешките права на всяко дете изцяло се зачитат, защитават и изпълняват.

Извънредната ситуация изведе и освети системни проблеми в закрилата на децата, както и показа, че при предлагането на ограничителните мерки, не се отчитат в достатъчна степен правата и благополучието на децата, липсват интегрирани услуги и подходи, системата за закрила е претоварена и не може да отговори на обществените очаквания.

Продължителната изолация, заедно с икономическите последици за семействата, породиха различни видове кризи в семейството, често отключващи и насилие, тормоз, влошено психично здраве, психологически проблеми. Ограниченият достъп до здравна помощ и до различни видове специалисти влошава ситуацията и може да има по-дългосрочни последици.

Деца като група от обществото в повечето случаи се определят като по-малко засегнати от рисковете на вируса върху тяхното здраве, но като по-рискова група за разпространението му. Те останаха предимно като обект на извънредните ограничения, въведени от държавата, който факт сам по себе си постави под въпрос адекватното осъществяване на техните основни права, регламентирани от Конвенцията на ООН за правата на детето (Конвенцията) и от българското законодателство. Много от обществените мерки за сигурност пряко и косвено ограничиха прилагането и съобразяването с четирите основни принципа, на които е базирана Конвенцията: недискриминация, защита на висшите интереси на детето, правото на живот, оцеляване и развитие и уважение на правото на детето на мнение и неговите възгледи.

Въпреки че са по-малко засегнати от самия вирус като заболяване, децата понесат непропорционална тежест от последиците от пандемията на COVID-19. Затварянето на училищата оказва влияние не само върху образованието на децата, но и върху тяхното хранене, растеж, социално развитие и защита. Мерките за ограничаване и изолацията доведоха до повишаване на нивата на домашно насилие. Социалната защита и системата за закрила не успяха да регистрират напълно адекватно рисковете за децата и поради това не успяват да отговорят на нуждите и потребностите им. Нарушенията в нормалното функциониране на обществото оказват тежко въздействие върху децата и младите хора – върху безопасността, благосъстоянието и бъдещето им. Установи се, че част от мерките за закрила на детето, не могат да отговорят адекватно на предизвикателствата, породени от COVID-19. Поради липса на ясно адресирани мерки за целенасочена семейна политика и липса на ресурси, социалната система констатира риск от изоставяне на деца.

Дестабилизацията, причинена от COVID – 19 и част от ограничителни мерки безспорно оказват негативно въздействие върху децата, семействата и обкръжаващата ги среда. Извънредните мерки не само водят до затваряне на някои обществени услуги, но натоварват извънредно много други. Отбелязва се, че много

семейства, белязани от бедност и ограничени ресурси поемат пълната тежест на мерките, използвани за превенция и контрол на вируса. Високо стресовата семейна среда засилва вероятността от домашно насилие, както и от семейни конфликти и дори от граждански размирици.

В отговор на тази безпрецедентна криза, Детският фонд на ООН УНИЦЕФ проведе редица проучвания и събиране на данни, за да предостави на държавите доказателства, необходими за разширяване на оценките на въздействието на мерките, за разработване на спешни смекчаващи стратегии и подготовка на интервенции в отговор на кризата с COVID-19¹. От Уницеф извеждат необходимостта за спазване и прилагане на международните стандарти, съгласно които при всяко едно действие, предприето в усилията да се противодейства на пандемията, държавите са длъжни да гарантират, че човешките права на всяко дете се зачитат, защитават и изпълняват. Това означава, че всички решения и действия, отнасящи се до деца, задължително трябва да се ръководят от принципа за най-добрия интерес на детето, правото му на живот, на оцеляване и развитие и правото да бъде изслушвано по всички въпроси, които се отнасят до тях. Всички ответни действия във връзка с извънредното положение трябва да бъдат съразмерни, необходими и обвързани със срокове, като поставят децата в центъра на политиките. Мерките и плановете за възстановяване не трябва да бъдат краткосрочни, а е задължително да се съсредоточат върху благосъстоянието на децата и перспективите пред тях, а не само върху икономиката и мерките за безопасност.

Една от основните сфери на живота, върху която пандемията оказва най-силно влияние, се оказва **икономическата стабилност на семействата**. Резкият спад на доходи, преустановяване или реструктуриране на работните места в редица стопански дейности, затваряне на търговски обекти за хранене, засегнаха най-вече семейства, които са в по-уязвимо социално-икономическо състояние – многодетни семейства, семейства с един родител, такива, които живеят в отдалечени или малко населени места в страната.

Настъпват сериозни промени във функционирането на социалните услуги в общността, което постави много семейства пред изпитания, като това повлия особено негативно на децата с увреждания. Наложиха се децата с увреждания да преустановят рутинни за тях занимания в дневните центрове, ограничи се

¹ Бърза оценка на въздействието на Ковид, УНИЦЕФ

подкрепата им от специалисти, с което сериозно се застраши и тяхното здраве и развитие. Предлагащите дистанционни услуги не успяват да компенсират нито живия контакт, нито заниманията на място.

В жалбите си родителите споделят, че отделят повече време за децата си, но това е свързано с повече стрес и трудности, и те трудно съвместяват работа и грижите за децата. В случаите, в които родителите са по-свободни, защото работата им е намаляла, нарастват безпокойствата от икономическите последици – липса на средства, на възможност за покриване на заеми и ежедневни разходи.

В тази сложна и трудна ситуация, безспорно най-тежко са засегнати децата от семейства, които живеят в бедност и чиито родители са трайно безработни или не са икономически активни. Проучване на УНИЦЕФ - България разкрива огромното въздействие на пандемията върху децата и семействата в неравностойно положение, като се установява, че 3,5% от родителите трудно се справят с всекидневната прехрана след затварянето на училищата, а 40% се нуждаят от помощ при гледането на детето, за да могат да отидат на работа². Трудностите и липсата на средства успяват да изтласкат образованието на децата на заден план.

Въведеното обучение в дистанционна среда и настъпилите промени в образователните институции, създават множество трудности, най-вече за семейства, в които и двамата родители работят на първа линия, като лекари, медицински специалисти, учители. За голяма част от семействата от уязвими групи дигиталното изключване се оказва реалност, поради липса на технически средства за децата и/или на интернет връзка. Много деца в България, особено от малките населени места се изправят пред предизвикателството на ограничен достъп до качествено образование или до достъп до дигитално образование като цяло.

Въведената дистанционна форма на обучение наложи на децата изолация, която значително повиши рисковете за психичното им здраве и развитие. Дългите часове пред електронното устройство се оказва сериозно предизвикателство особено за малките ученици. Здравните експерти предупреждават, че в резултат на това, много от децата започват да показват признаци на самота, депресия, тревожност, ниско самочувствие и агресия. Родители споделят, че основните им тревоги от въздействието върху децата им от дистанционното обучение са свързани с: увеличаване на стреса и проблеми в емоционалното им състояние; по отношение на

² Експресна оценка на последициите от COVID върху социално-уязвими групи

качеството им на образование, за психичното състояние, уменията им за общуване и за общото им здравословно състояние.

Новата ситуация в страната, която наложи промени почти във всеки обществен сектор, още в началото на извънредната ситуация стана причина в институцията да постъпят над 1000 жалби и сигнали до омбудсмана. Това даде повод на обществения защитник да насочи приоритетно своето внимание към наблюдение на практиките и мерките срещу COVID-19, както и да изследва начина, по който те са повлияли върху децата и уязвимите групи.

С оглед на това, институцията на омбудсмана бързо реорганизира дейността си, за да отговори на необходимостта да бъде най-близо до гражданите и да защити правата им в извънредната ситуация, с подчертано внимание към децата и лицата от уязвими групи. Само за първите два месеца на пандемията жалбите до обществения защитник се увеличават с 30%, като за половин година те надхвърлят 7 000, а изпратените препоръки до различни органи са близо 1 800 бр., като всяка втора от тях е взета под внимание от органа, към който е изпратена.

В защита на правата на гражданите, още в началото на извънредното положение у нас, омбудсманът апелира за спиране на процесуалните, давностни и преклузивни срокове по делата, както и за спиране действията на съдебните изпълнители, свързани с публична продажба, описи на имущество и налагането на запори върху трудови възнаграждения и банкови сметки на длъжници. Отбелязва се увеличаване на делът на самотните родители, които имат просрочени задължения като наеми за жилища, кредити. Постъпват данни за настъпила жилищна несигурност при домакинства с деца, които смятат, че може би ще се наложи да напуснат жилището си, защото вече не могат да си го позволят.

С оглед проблемите в жалбите и сигналите, както и наблюдението на обществената среда, омбудсманът регистрира високо ниво на тревожност. В значителна част от жалбите родителите споделят, че въпреки усилията на правителството да предложат мерки, с които да могат да останат в домовете си и да се грижат за децата си, значителна част от тях подчертават, че в кризисната ситуация се чувстват сами, без подкрепа и ресурси. Още в първите месеци след обявяването на извънредното положение неправителствени организации алармират правителството и омбудсмана, че е необходим спешен национален план за осигуряване на основни хранителни продукти и достъп до храна за най-уязвимите семейства с деца. Настояваха децата да бъдат изведени като приоритетна група за подкрепа. През месеците март и април 2020 г. омбудсманът насърчи инициативите на гражданските организации, които организираха различни акции и по публични данни успяват да подкрепят над 6 500 деца в 3200 семейства с хранителни пакети, както и дезинфектанти, лекарства, лични предпазни средства и достъп до социални услуги.

Основните рискове, които излизат на преден план, са: бедността в семействата, домашното насилие, образователно и дигитално разделение, достъп до правосъдие за деца, които въздействат пряко и косвено върху правата и интереса на децата. Особено тревожно е влиянието им върху правата на децата от уязвимите групи - ромски деца, децата с увреждания, деца на самотни родители и многодетни семейства, децата със специални образователни потребности, деца в риск от насилие и тези, които са в алтернативна грижа.

Специален доклад, изготвен от Eurochild, „Да растеш по време на пандемия: децата на Европа по време на COVID“³ изведе за страната ни редица рискове от продължителна изолация, икономически последици за семействата, домашното

³ <https://eurochild.org/resource/growing-up-in-lockdown-europes-children-in-the-age-of-covid-19/>

насилие, пренебрегване, онлайн тормоза, условия за влошено психично здраве и психологически проблеми. Докладът отбелязва, че в България са се формирали различни позиции за въздействието на пандемията върху децата и семействата, от една страна на официалните власти и от друга на научните среди и експертите. Този факт е довел до объркване в обществото и родителите. Отбелязва се липсата на навременни протоколи за резидентните услуги, които да указват начина на действие при заразяване на дете или член на персонала в центровете за настаняване от семеен тип, както и забавяне на процесите на деинституционализация, довели до прилагане на „спешни мерки“ за извеждане на деца от Домовете за медико-социални грижи (ДМСГД) дни преди Нова година. Това са част от тревожните констатации, които подреждат България сред държавите, които не са насочили достатъчно и адекватни инструменти за справяне със ситуацията. Подчертава се още, че **в период на извънредна ситуация, страната ни не е постигнала устойчиви резултати по 6-те приоритета на европейско и национално ниво:**

1. по целите за намаляване на детската бедност и поставяне на децата в основата на плановете за възстановяване;
2. създаване на национална гаранция за деца;
3. насърчаване на мултидисциплинарните подходи за справяне с детската бедност;
4. разширяване на националните инвестиции в деинституционализацията;
5. по-добро разпределение на наличните ресурси за достигането им до децата в нужда;
6. признаване на децата като равнопоставени партньори и създаване на възможности за участие.

В този период на пандемия отчетливо се очерта необходимостта не само от прилагане на мерки за безопасност и подкрепа, но и необходимост от изследвания и анализи как тези мерки влияят на детските права, какви са рисковете пред децата и тяхното благосъстояние, как тези мерки ще въздействат в бъдещ краткосрочен и дългосрочен план и какви са последващите действия за компенсиране на негативите, особено при уязвимите групи. Такива специализирани изследвания на ниво правителство не бяха направени. Усилията се насочиха предимно към комплекс от икономически мерки, както и такива за информиране на населението от рисковете и нивата на заболяването.

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ В ЖАЛБИТЕ, ПОСТЪПИ ДО ОМБУДСМАНА В ПЕРИОДА НА ИЗВЪНРЕДНОТО ПОЛОЖЕНИЕ И ЕПИДЕМИЧНАТА ОБСТАНОВКА

Деца и семейства в уязвима ситуация

Още в първите месеци на извънредното положение омбудсманът регистрира риск от изключване на голяма група деца от образователния процес. В специална препоръка до министъра на образованието и науката омбудсманът алармира, че над 70 хиляди деца, което е около 10% от всички ученици в България, не са обхванати в дистанционното обучение, като причините най-често са липса на технически устройства и/или липса на интернет покритие. Въпреки усилията на Министерството на образованието и науката (МОН) за осигуряване на интернет достъп в местата, където няма такъв, закупуване на компютри за учителите, без инициативите на организации и на гражданите, които дариха таблетки и техника за децата, дигиталното изключване и дигиталната бедност се превръщат в сериозни предизвикателства, нерешаването на които могат да имат своите негативни последици за дълго време напред.

Децата, живеещи в бедност, децата с увреждания, децата, настанени в алтернативни грижи и децата в конфликт със закона се оказаха сред най-силно засегнатите групи, както поради специалните им нужди на обучение, но и поради липса на средства и достъп до технически устройства. Големи групи деца се оказаха в състояние на неравнопоставеност поради причини, пряко или косвено, свързани с пандемичната обстановка.

В доклад на Eurofound⁴, в който е включена и България, се посочва, че самотните родители прекарват значително повече време с децата си (около 30 часа/седмично), което значително ги затруднява с осигуряване на издръжката на семейството. Съобщава се за забавяне или невъзможност за заплащане на здравни осигуровки на самоосигуряващите се лица, както и ограничен достъп до медицински прегледи и интервенции. Извежда се липсата на онлайн услуги за консултация.

⁴ https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef21012en.pdf

От жалбите на гражданите, постъпили в институцията на омбудсмана се установи, че противоепидемичните мерки и наложената социална изолация значително са повлияли и върху планираното здравеопазване за деца, затваряне на детските и женски консултации, временното отлагане на имунизациите, насилието над деца се е увеличило, което най-често се случва в семейна среда.

Продължителната изолация за децата и учене от разстояние, се оказват сериозно социално-икономическо предизвикателство, не само за семействата, но най-вече за детското здраве и развитието, за качеството на знанията и социалните им умения.

Проблемите, пред които се изправят родителите, пряко и косвено засягат правата на децата, например при родители, които се оказват пред затруднения при обслужване на кредитите си, загуба на работа, неплатени отпуски. Липса на умения и мотивация да подкрепят децата си в онлайн обучението.

Тази вторична уязвимост на семействата и особено на децата, безспорно рефлектира върху броя на жалбите, подадени до омбудсмана. В периода на криза, ролята на омбудсмана стана още по-важна и видима за хората. Засили очакванията на хората да бъдат защитени техните права, да бъдат по-ясно информирани за действията, които се предприемат, да не се допусне непропорционален ефект върху тях от прилаганите мерки за извънредното положение.

През наблюдаваният период до омбудсмана са постъпили над 1400 жалби и подписки, които засягат правата на децата, в сферата на образованието, здравеопазването, социалните дейности, граждански и социални права на детето, семейна среда и алтернативни грижи, права на децата с увреждания. Изпратени са над 40 основни препоръки, част от които са по конкретни жалби, но и по въпроси, засягащи по-големи групи от деца.

В процеса на работа може да се направи извода, че съществуващите рискове, свързани с правата на детето се увеличават, но и възникват и нови, които са резултат от епидемията и от въведените ограничителни мерки. Това определено има по-негативен ефект върху децата, останали без родителска/семейна грижа, тези, които са в риск от разделяне от семейството, децата в алтернативна грижа и за младежите, които напускат обществена грижа.

Извършваният системен анализ на жалбите, постъпили в периода на извънредното положение и епидемичната обстановка, показва, че почти във всяка втора жалба се регистрират повишени нива на тревожност и безпокойство от последствията на COVID-19, изразен страх от родителите дали ще се справят с икономическите последици от кризата, притеснения от финансови затруднения, което би довело до негативи за децата им. В част от жалбите на гражданите се изразява недоволство от конкретни мерки, както и от нови мерки, с които се създават още ограничения. Често гражданите отбелязват, че нямат достъп до информация и липсва ясен механизъм за подкрепа, от който да се възползват тези, които са в нужда. Оплакванията са и по повод на работата на различни системи, но най-вече от системата за закрила и липсата на координация, ефективност и емпатия.

Пандемията доведе до прекратяването или сериозното ограничаване на достъпа на децата до основни услуги – социални, образователни, здравеопазване, предизвика масово недоволството на родители, които чрез подаване на подписки, становища и позиции до институцията, настояват за намесата на омбудсмана, за да се ограничи непропорционалното въздействие на мерките върху децата, като:

- Ограничен достъп до социални услуги, дневни центрове и до рехабилитация на деца с увреждания.
- Ограничаване на движението на деца и млади хора, които са настанени в резидентни услуги.
- Недоволство от осигурена подкрепа само за родители на деца до 14-годишна възраст, особено за деца с увреждания над тази възраст.
- Ограничителни действия на условията на мерките за подкрепа.
- Затварянето на детски градини и училища.
- Отлагане на имунизациите и затваряне на детските и женските консултации.

- Оплаквания от отношението на административни и правоохранителни органи.
- Ограничаването на свободата на движение на деца, забрана за посещаване на паркове и спорт на открито, затваряне на школите по изкуствата.
- Насилие над деца, особено засилена чувствителност при родителски конфликти, тормоз в училищна среда, в семейството, при междусъседски спорове.
- Липса на достъп до здравни грижи и на мерки за осигуряване на предпазни средства за ромски семейства и ромски квартали.
- Случаите на оплаквания от родители, живеещи в чужбина, чиито деца са изведени от семействата си поради лоша грижа, конфликти и насилие.

Родители, семейства, близки, организации и сдружения се обръщат към омбудсмана за съдействие и подкрепа относно:

- осигуряване на финансова и социална подкрепа на родители, които сами отглеждат децата си и са останали без доходи;
- осигуряване на подходящо лечение за дете;
- ограничаване на действията на социални работници от системата за закрила;
- за отмяна на наложени мерки за закрила;
- отпадане на ограничителните мерки за деца, най-вече за движение на открито и спортни занимания;
- съдействие за отваряне на дневните центрове за деца с увреждания и на центровете за специална образователна подкрепа;
- осигуряване на реален достъп до образование на деца със СОП;
- да се гарантира правото на лични контакти с дете, чиито родители са в конфликт.
- препоръки към системата за закрила, които работят по случаи на деца: в риск от изоставяне, по мерки за реинтеграция, при изготвяне на социални доклади и индивидуални оценки;
- за подкрепа на млади хора, които са израснали в институция.

- срещу закриването на Дом за деца, лишени от родителска грижа и извеждането на младите хора им в друга услуга в период на извънредни мерки;
- за деца, които се отглеждат от родители със зависимости – наркотична зависимост или психични заболявания, които поради извънредната ситуация са затворени в домовете си и състоянието им се е изострило.
- разширяване на мерките за социална подкрепа за семейства на деца с увреждания;
- осигуряване на подходяща услуга за настаняване на дете, жертва на насилие.

От жалбите и сигналите, както и извършения анализ относно въздействието, което има пандемията върху децата, може да се направи изводът, че в най-уязвимо положение се оказват няколко групи деца: децата с увреждания, децата със СОП, децата в конфликт със закона, децата в резидентна грижа, децата в родителски конфликти и децата, жертви на насилие, децата от ромската общност.

Особено силен диспропорционален ефект оказват извънредните мерки върху децата и семействата от малцинствените групи. Децата от тези общности са подложени на особена уязвимост, липса на храна, лоши жилищни и битови условия, пренаселеност, ограничен достъп на ромските домакинства до основни услуги (питейна вода и електроенергия), санитарна и хигиенна инфраструктура, до здравеопазване и социални услуги, към които системни проблеми се добавят и новите - ограничен достъп до дигитални устройства и значителните пропуски в образованието на родителите им, които не могат да подкрепят децата си в онлайн обучението.

В своето обръщение към правителствата за защита на правата на гражданите от малцинствени групи, особено на деца, в ситуация на COVID-19, Службата на Върховния комисар по правата на човека към ООН отбелязва с тревога, че ромските групи са подложени на особена уязвимост, като по-висока смъртност, увреждания, липса на постоянни доходи, заетост и жилища, на достъп до основни услуги. Тези обстоятелства винаги трябва да се отчитат при прилагане на ограничителни мерки, за да не водят до нарушаване на основни права и до вторична сегрегация и изолация. Отбелязва се още, че особена трудност срещат жените и момичетата от ромски произход, които са обект на множествена дискриминация. В ромските квартали има

нужда от спешни мерки, за да се подкрепят децата в достъпа им до дистанционно образование.

Като взе повод и от Насоките на комисаря по правата на човека, омбудсманът се обърна към органите на местната власт, за които са постъпили данни, че са предприели или са готови да предприемат действия за затваряне на цели ромски квартали, като епидемиологична мярка. В препоръката си подчерта, че ограничителните мерки не трябва да водят до изолация на малцинствата и до социално изключване. Представителите на местните органи на власт трябва да се въздържат от действия и говорене, които могат да доведат до стигматизация и да нагнетят обществено напрежение и/или омраза към ромските групи. Децата трябва да се приоритет при всяка една мярка без оглед на техния произход, народност, раса и място, в което те живеят.

В групата деца, които пряко понасят негативите от пандемията са и тези, чиито родители са с увреждания. В жалбите до омбудсмана хората с увреждания пишат, че последиците от социалната изолация, изтичащият срок на документите за самоличност и на експертни решения на органите на медицинската експертиза на работоспособността, невъзможността за закупуване на необходимите храни и лекарства допълнително влошават още повече средата и условията, в които живеят и се грижат за децата си.

В тази кризисна ситуация, омбудсманът отново обърна внимание на необходимостта от предприемане на специални мерки по отношение на ромските момичета във връзка с отпадането им от образователната система заради „уредени бракове“, което ограничава възможностите им за развитие и социално включване. Проблемът „ранни бракове“ е интердисциплинарен и е свързан както с образованието, така и със социалната среда, здравеопазването, културните практики и традиции, бедността и участието на ромските момичета и жени в обществения живот и възможностите за личностно развитие. Доста често млади ромски жени и момичета стават жертва на системно домашно насилие, на средата, в която то се развива, в ромските гета и поселища, няма изградена чувствителност към тези прояви и те доста често се считат за традиционни практики и обичаи. Пандемията затвори тези общности, прекъсна се връзката със системата за закрила и проблемите остават скрити от институциите и се задълбочават още повече.

В хода на проверките по жалбите се извършва наблюдение на работата на различни групи специалисти от социалния сектор и сектора на здравеопазването,

ангажирани с подкрепата на децата и семействата, като са констатирани редица слабости и пропуски за навременна реакция от страна на компетентните органи. Трябва да се отбележат и случаите, в които се търси подкрепа за хората, които работят в резидентни услуги, за личните асистенти по механизма за лична помощ, като се отбелязва и липсата на предпазни средства за тях. Особено в началото на извънредното положение има цели периоди, в които не са осигурявани достатъчен брой предпазни средства, което води до промяна в режима на административните структури и услуги. Има забавяне при въвеждането на протоколи за безопасност, което се отразява върху задълженията на работещите в социалната сфера в условията на коронавирусната инфекция. Личните асистенти са възпрепятствани да изпълняват задълженията си поради карантина, заболяване или друга обективна причина, както и са регистрирани случаи, в които няма посочен заместник.

Важно е при високорисковите семейства, особено тези без телефон и интернет връзка, социалните работници да продължат да посещават семействата, снабдени с подходящи предпазни средства, следвайки насоките и процедурите за общественото здраве. В този период трябваше да бъдат изготвени информационни материали за семейства, учители и социални работници за това как се откриват и се работи с деца, които се нуждаят от закрила и деца в повишен риск от разделяне със семейството, поради смърт или заболяване.

Достъп до образование

2020 година изправи институциите и гражданите пред сериозните изпитания да живеем в една друга, различна среда, като достъпът до качествено образование в условията на пандемия се оказа една нова и непредвидена ситуация за хилядите български семейства и деца. С изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование се предвиди напълно различна форма на обучение – *„за ученици в дневна, вечерна, задочна, индивидуална и комбинирана форма на обучение, както и в дуалната система на обучение се организира обучение, както и подкрепа за личностно развитие от разстояние в електронна среда чрез използване на средствата на информационните и комуникационните технологии“*⁵.

⁵ Обн. ДВ. бр.79 от 13.10.2015 г., ..., изм. и доп. ДВ. бр.82 от 18.09.2020 г.

Наложилото се преминаване на образователната ни система към обучение в електронна среда от разстояние очерта проблеми, които и властите, и работещите в системата на образованието, и учениците, както и техните семейства, трябваше да решават в движение.

Факт е, че нито една образователна система не е настроена да осигури равен достъп за обучение в електронна среда от разстояние. Традиционно образователните системи са настроени да предоставят равен достъп до реалното училище, реалната класна стая, до учителя в класната стая, което наложи образователните системи бързо да преосмислят и надграждат практики, за да осигурят ефективно обучение в електронна среда. Няма съмнение обаче, че това предизвикателство, пред което е изправена образователната система ще продължи, като в бъдеще ще наложи своя сериозен отпечатък върху големи групи деца.

Пандемията от COVID-19 доведе до затварянето на всички детски градини и училища в България през март 2020 година. Децата в предучилищна и училищна група останаха твърде дълго извън детските градини и училищата. Затварянето им се отрази най-вече на над 700 000 хиляди деца в предучилищна и училищна възраст и на техните родители. Извънредното положение допринесе за увеличаване на образователните различия между деца от различни социално-икономически групи.

На практика върху образованието оказаха въздействие всички икономически, социални, образователни, психологически и организационни аспекти на кризата с COVID-19. Данните от проведено национално проучване на УНИЦЕФ-България⁶ показват, че веднага след обявяването на пандемията, голям брой уязвими деца не можаха да се възползват от него по време на ограничителните мерки. За всеки трети ученик основната пречка за достъпа е липсата на устройства и интернет. 8,3% от учениците не са участвали в дистанционното обучение или не са участвали редовно, а 57,9% от родителите очакват още повече деца да не участват през следващата учебна година. Едва 35% от детските заведения за предучилищна подготовка са продължили да взаимодействат с родителите поради липса на друга алтернатива по това време. Само 63% от специалистите по приобщаващо образование са работили редовно с деца с увреждания по време на извънредното положение, като са помагали

⁶ Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото, УНИЦЕФ България, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/9256/file>

на едва половината и дори още по-малко от децата с увреждания, които обикновено подкрепят.

Кризата в учението се задълбочава, като всеки пети ученик съобщава за лоши учебни резултати от предишните. Присъствието в час не е проследявано достатъчно, а важни тестове и дейности са отменени. Учителите изразяват тревога, че учениците ще загубят желанието и мотивацията си да учат, ще се увеличи броя на децата, които няма да участват в училищни дейности. Намират, че дистанционното обучение ще повлияе отрицателно върху резултатите на учениците в учението.

В периода на ограничителните мерки родителите видимо са основният ресурс за децата, особено за децата с увреждания. Едва 20% от родителите се чувстват напълно подготвени да подкрепят своите деца по време на дистанционното обучение, докато 50% от родителите споделят, че не успяват да подкрепят децата си в учебния процес.

Данните показват, че мотивацията на учениците по време на дистанционното обучение значително е отслабнала. Все повече експерти смятат, че усвояването на учебното съдържание при дистанционно обучение е неефективно в сравнение с присъствената форма и се заговори за „нулева“ година. Освен пропуските в учението, друг ключов аспект на въздействието на пандемията върху образованието е социално-емоционалният. Половината ученици са изпитали отрицателни чувства, като например самотност, несигурност, раздразнителност, тревожност, поради намалените социални контакти.

По данни на Eurofound нивото на удовлетвореност на родителите в България от ефективността на мерките, взети за да се осигури продължителност на образованието и обучението е по-ниско в сферата на ранното детско образование и на началното, отколкото в другите нива⁷. Повечето от тях, които са взели участие във въпросника на организацията, съобщават че не са доволни от качеството на обучението, не го намират за положителна практика и не одобряват дългото прилагане на този метод на образование.

Основен приоритет в дейността на националния омбудсман за 2020 г. е защита правото на децата и младите хора на равен достъп до качествено образование в условията на пандемията от коронавирус COVID-19. Омбудсманът изведе необходимостта от изграждането на благоприятна среда за преодоляване на

⁷ https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef21012en.pdf

трудностите пред обучението на децата и учениците в страната и успешното завършване на учебната година, както и стартирането на новата учебна година.

Предизвикателствата, пред които образователната среда в България беше изправена през 2020 г., намират израз в жалбите и сигналите, постъпващи в институцията на националния омбудсман. При проверките, извършвани по жалбите, се установяват редица проблеми в системата на образованието, свързани с предучилищното и училищното образование, както и въпроси, свързани с упражняването на учителската професия. В този период са регистрирани 1061 жалби и сигнали в областта на образованието, от които 723 касаят предучилищно и училищно образование.

Най-честите проблеми, за които е сезиран общественят защитник, са свързани с:

- временното преустановяване на работата на детските заведения;
- преустановяването на присъственото обучение в училищата;
- гарантиран равен достъп на учениците до провежданото обучение в електронна среда от разстояние;
- качеството на провежданото дистанционно обучение;
- осигуреността с необходимите технически средства на учениците за провеждане на дистанционното обучение;
- времева натовареност на учениците пред мониторите;
- провеждането на изпитите от Национално външно оценяване на учениците (НВО) от VII клас и на държавните зрелостни изпити за XII клас; обхватът на материала за тези изпити и необходимостта от редуцирането му;
- липсата на възможност за учениците да спортуват за дълги периоди от времето, в което не провеждат присъствени занятия в училищата.

Омбудсманът образува проверки по собствена инициатива по въпроси, свързани с образователни проблеми, произтичащи от извънредната ситуация: промени относно Държавния зрелостен изпит (ДЗИ) по български език и литература в XII клас; относно готовността на системата на образование за новата учебна година 2020/2021; за предприемане на действия за организацията на учебния процес през

новата учебна 2020/2021 година, така че да бъде подготвена образователната ни система за бърза реакция в извънредни ситуации (екшън план).

*Един от основните проблеми, който се очерта пред образователната ни система при преминаването ѝ към обучение в електронна среда от разстояние, е **дигиталното неравенство**, породено от липса на електронни устройства и на интернет свързаност за не малка част от учениците. По данни на МОН между 35 000 и 45 000 ученика не притежават такива устройства. Решаването на този въпрос изисква политически отговор от всички институции, ангажирани с образованието и образователната интеграция.*

Анализите показват също, че мотивацията на учениците при онлайн обучението не е на висота, а липсата на комуникацията с учителя такава, каквато е при присъствено обучение, оказва негативно влияние при усвояването на учебния материал, на нужните знания и умения от учениците. За малките ученици от I до IV клас, които сега поставят основата на своето образование, онлайн обучението не спомага за създаването у тях на умения за учене, за комуникация с учителите и връстниците им и за адаптация към настоящата ситуация на онлайн обучение, което се отразява и на резултатите им в учебната дейност.

Въпреки по-малките здравни рискове за децата, към тях се адресираха най-рестриктивните мерки - абсолютна забрана за присъствена форма на обучение, затваряне на детски градини и училища.

Публичното говорене в този период, касаещо въвеждането на тези мерки, с нищо не се промени, за да се отчете, че адресатите на тези мерки са все пак деца и е необходим друг стил и подход на говорене.

Тревога предизвикаха сигналите и данните, които показват, че има сериозни рискове пред обучението от разстояние на децата със СОП и децата от уязвими групи – ромски деца, деца от селски райони, в места без добро покритие на интернет връзка и за деца от бедни семейства, които не могат да осигурят технически средства или

достъп до мрежа⁸. Това породила серия от жалби, в които родители и/или близки на децата, поставили искания за отлагане на изпити за незрящи деца, проблеми с липса на адаптирани учебници за деца с различни увреждания и потребности, за формалност при работата на ресурсните учители и липса на специалисти, неприлагане на индивидуален подход, невъзможност на голяма част от родителите и умения да подкрепят децата си в обучителния процес.

В институцията постъпили десетки жалби и подписки, в които родители и ученици настояват за отмяна на изпитите за Националното външно оценяване след завършване на IV клас и X клас през 2021 г. В тях се подчертава, че учениците повече от 5 месеца се обучават в електронна среда от разстояние и това се отразява на тяхната подготовка, като усвояването на част от материала е недостатъчно задълбочено и няма как той да бъде наваксан. Основните им аргументи са, че „няма обоснован отговор защо тези изпити са задължителни за учениците, които искат да продължат образованието си в XI и XII клас, нито е утвърден материалът, който ще бъде включен на въпросните матури“. Омбудсманът подкрепи аргументите и изпрати специална препоръка до МОН.

Установява се, че не е малък броят на децата и учениците, които се затрудняват при работа с електронни устройства. По данни на изследване на Института за изследване в образованието, проведено през месец октомври 2020 г. 33% от учениците в основните училища са затруднени в работата си; следвани от професионалните гимназии – 28%; средните училища – 33 % и профилираните гимназии – 19%.⁹

Сред постъпилите жалби в този период, е подписка от родителите на деца, посещаващи частни детски градини в гр. София, които съобщават, че децата им не посещават детските заведения по време на извънредното положение, но въпреки това те са принудени да заплащат пълния размер на таксите. Самите родители споделят финансовите трудности, пред които са били изправени в месеците, през които са били в отпуск заради децата си. За съжаление, дори и след препоръката на омбудсмана към Асоциацията на частните училища в България да бъдат редуцирани

⁸ Около 30% от децата живеят в бедност, според НСИ; Индикатори за бедност и социално изключване за 2018 и 2019 г. на страницата на НСИ

⁹ Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование, Институт за изследване в образованието

таксите, защото няма разходи, които да се правят за децата, не се постигна удовлетворяващ резултат за родителите. Частните детски градини отказаха да променят таксите с аргумент, че тези такси са закрепени в договор между тях и родителите.

Накратко проблемите, които очерта обучението в онлайн среда:

- **Дигиталните неравенства** - достъпът до цифрови устройства и интернет на учениците, които живеят в бедни семейства, ромски общности, в села и отдалечени райони, се оказа ограничен.
- Дигиталните устройства не се използват системно в българското училище за целите на образователния процес. Учениците използват цифрови устройства и интернет предимно за развлечения и общуване в социалните мрежи, докато използването на обучителни платформи и образователни ресурси е сравнително по-ограничено¹⁰
- Училищата практически не осигуряват на учениците си достатъчно лаптопи или таблети, които да бъдат използвани за учебни цели от отделните ученици в училище. Изводите, които са направени, че потенциалът и възможностите, които технологиите имат, за осъществяване на образователен процес все още не се познават и използват пълноценно и достатъчно ефективно.
- Недостиг на достатъчно образователни материали и ресурси за обучение в онлайн среда.
- Липса на педагогически модели за преподаване и възпитание в новата електронна среда от разстояние.
- Пропуски в годините за обучение на учителите за работа с електронни средства.

Като цяло образователната система реагира адекватно на новата ситуация, не се допусна учебният процес да бъде прекъснат за голям период от време, но дистанционната форма оказва по-скоро негативно въздействие върху качеството на образователния процес, като се намали успеха на учениците, спадане на мотивацията им, липса на устойчиви умения за учене, особено при по-малките ученици. Към негативните аспекти на този модел на обучение трябва да се добавят и

¹⁰ Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда, Институт за изследване на образованието, май 2020 г.

недостатъчното педагогическо взаимодействие, десоциализация на децата и учениците, засилване на тревожността, които съществено увреждат децата и връщат развитието им назад.

За омбудсмана сред ключовите предизвикателства е гарантирането на равния достъп до образование и незадълбочаване на образователните неравенства. Дигиталното изключване е една от най-сериозните форми на дигиталното изключване и затова мерките за превенция трябва да бъдат целенасочени и системни. От Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“ подчертава, че е реална опасността дистанционното обучение да задълбочи сегрегацията на ромското образование и неравенствата между училищата.¹¹

През декември 2020 г. омбудсманът организира онлайн среща на тема „Проблеми пред дистанционното обучение“ по време на епидемичната обстановка с министъра на образованието и науката и представители на родителите, на родителски и граждански организации, занимаващи се с проблемите на образователната среда в страната. На тази среща се поставят проблемите, които вълнуват гражданите, обърнали се за съдействие, а участниците имат възможност да отправят въпросите си директно към министъра на образованието и науката. Министърът информира, че 18 000 електронни устройства вече са раздадени на учениците от училищата. В допълнение омбудсманът изпрати писмено над 40 въпроса към министъра на образованието и науката, които не се зададоха по време на срещата.

Защита на правата на децата със специални образователни потребности

Децата със специални образователни потребности (СОП) са сред най-уязвимите групи деца в образователен аспект. Родителите съобщават, че още по-видими стават проблемите, свързани с недостатъчните часове за работа на учениците с ресурсни учители и със специалисти. Те споделят, че децата им нямат формирани необходимите умения, за да се справят с онлайн образованието. В повечето от

¹¹ Дистанционно обучение по време на кризата с COVID-19 - Предизвикателства пред образователната интеграция на ученици от ромската общност

жалбите се споделя, че такъв дефицит има и при родителите, които не могат да бъдат добри помощници на децата си и не могат да се справят с новата ситуация. С преминаването към дистанционно обучение заради разпространението на коронавирус COVID-19, тези деца не са достатъчно образователно обхванати и поради липса на подходящи учебни ресурси, адаптирани технически средства, което определено води до регрес в тяхното развитие. Формата на дистанционно обучение, както и затворените Центровете за специална образователна подкрепа (ЦСОП) и дневни центрове в общността имат много по-силно негативно въздействие върху децата със СОП, отколкото при децата в норма.

В писмо до омбудсмана, министърът на образованието и науката отбелязва, че сериозно предизвикателство, породено от епидемичната обстановка, е идентифицираната необходимост от нови подходи и форми за допълнителна подкрепа за личностно развитие на деца и ученици със специални образователни потребности, които се обучават в детските градини и училища. Оказва се, че много от децата на допълнителна подкрепа в малките населени места нямат достъп до интернет или нямат налични устройства, през които да се осъществява синхронно обучение. Въпреки това родителите изявяват желание децата им да бъдат подкрепяни и са готови да се включат като партньори.

Продължителната липса на терапевтичен и като следствие обучителен процес при децата и учениците със СОП води до задълбочаване на проблемите по отношение на тяхното развитие, загуба на мотивация за обучение и активно участие, до срив в социалните им уменията.

Сред проблемите, които родителите на деца със СОП, посочват, са:

- Затваряне на Центровете за специална образователна подкрепа.
- Липса на достатъчно часове с ресурсни учители и специалисти.
- Недостатъчна подкрепа на родителите по време на онлайн обучението на деца със СОП.
- Формалност в онлайн обучението на децата със СОП.
- Редица негативни фактори от изолацията, които отключват агресия и автоагресия при децата с увреждания.
- Липса на адаптирани и интерактивни материали за работа в електронна среда.

- Проблеми с достъпа до електронни учебници чрез екранните четци за незрящите деца.
- Ограничен достъп до специализирани програми и платформи за деца от аутистичния спектър.
- Ограничен достъп на деца от предучилищната степен до ресурсна подкрепа.
- Липса на коректни и надеждни данни за броя на децата със СОП и на децата с увреждания, които са в образователната система.

Омбудсманът изпрати над 20 конкретни препоръки, свързани с правата на деца със СОП, с искане за разрешаване както на конкретни случаи, така и на проблеми на децата с нарушено зрение, децата от аутистичния спектър, за обучението на деца с увреждания от резидентни услуги.

Защита на правата на децата с увреждания

Въпреки усилията на България да осигури правата и защитата на децата с увреждания, голяма част от тях продължават да са една от най-изолираните и невидими групи в обществото, като мерките, въведени поради пандемията определено засилват тяхната уязвимост.

Отчита се, че при децата с увреждания има повишен риск от раздяла с биологичното семейство, по-голяма вероятност децата да живеят в институционални и резидентни грижи или да останат извън училище или детска градина. По данни на неправителствени организации приблизителният брой на децата с увреждания, които не посещават училище, е около 10 000. Освен това има данни, че много от младежите с увреждания на възраст между 15 и 24 г. не са заети с работа, учене или обучение. Проблемите все още произтичат от прилагане на медицински и благотворителен подходи по отношение на уврежданията и това преобладава в политиката, практиките и всеобщото разбиране за уврежданията.

Според омбудсмана усилията трябва да бъдат насочени към прилагане на индивидуален подход и справяне с отделното състояние на детето, към премахването на институционалните, социалните и физическите бариери и тези, породени от нагласите, които ограничават развитието на децата с увреждания.

Белязана от ограниченията, наложени в социално-икономическия живот на гражданите поради пандемията от COVID-19, 2020 г. откри предизвикателства и в спазването на правата на децата с увреждания в България. Здравеопазването, образованието, и особено социалната политика са сред основните сфери, в които децата с увреждания и техните семейства срещат допълнителни затруднения.

Предоставянето на социални услуги за деца с увреждания е най-силно засегнато от извънредното положение. Изследвания на въздействието на пандемията и на мерките, в отговор на COVID върху сектора на услугите, извършени от неправителствени организации „Социалните услуги в общността в условията на извънредното положение“ показват, че социалните услуги преминават изцяло в условията на ограничителни/забранителни мерки. По-голяма част от услугите посочват, че не предоставят дистанционно работа с деца и хора с увреждания.

В институцията на омбудсмана постъпват жалби на родители, които поставят въпроса за затворените дневни центрове за деца с увреждания, като посочват отрицателното въздействие, което има върху тях липсата на подкрепящи услуги, най-вече върху психичното им състояние. В писмата си майките на деца с увреждания пишат, че.. *„спецификата на заболяванията и състоянията на децата ни е такава, че прекъсване на медицински, рехабилитационни и социални дейности, които извършват специалистите в Дневните центрове присъствено, води до драстични последствия и заличаване на придобити с толкова труд, време и разходи постижения при децата.“*

От жалбите на гражданите се установява, че децата с увреждания са най-засегнати от онлайн обучението. Изследване на УНИЦЕФ отбелязва, че само 63% от специалистите по приобщаващо образование са работили редовно с деца с увреждания по време на извънредното положение, като са помагали на едва половината и дори още по-малко от децата с увреждания, които обикновено подкрепят.

Със заповед на министъра на образованието се ограничи движението на открито на деца над 12 години, което предизвика десетки жалби от родители и организации, като особена тревожност се отбеляза в жалбите, свързани с децата с увреждания. Въпреки, че за властите въведеното ограничение е обективно оправдано от гледна точка на запазване на здравето на децата, то засегна в по-голяма степен именно децата с увреждания.

Друг проблем, който предизвиква родителски протести, е въвеждането на изискване за носене на маски от децата на открито и в училищата. В писмата си до омбудсмана родителите отбелязват, че за голяма група деца и младежи с увреждания носенето постоянно на маски е изключително рискове. Според изследвания на Световната здравна организация (СЗО) и на Детският фонд на ООН УНИЦЕФ¹², за децата със затруднения в развитието или увреждания може да възникнат допълнителни пречки, ограничения и рискове. Затова подходът към ползването на маски трябва да се основава на оценка на риска и да е част от комплексен пакет мерки в областта на общественото здраве за предотвратяване и контрол на разпространението на определени вирусни заболявания на дихателната система, включително COVID-19.

Политиката по отношение на маските следва да отчете социалните, културните и екологичните съображения и последствия при децата с увреждания. Препоръчва се още, че ако властите решат да препоръчат носене на маски от деца, редовно трябва да се събира ключова информация в хода на изпълнението на мярката за целите на въздействието ѝ. Още от самото начало следва да се предвидят наблюдение и оценка с показатели за измерване на въздействието върху здравето на децата, включително психичното им здраве, мотивиращите и възпиращите фактори за носенето на маски, както и на вторичното въздействие върху развитието и ученето на децата, посещаването на учебни занятия, възможността за себеизразяване или достъпа до училището и на въздействието върху деца със затруднения в развитието, заболявания, увреждания или други уязвимости. Данните следва да се използват като информационен източник за комуникационни стратегии, обучение и подкрепа на учителите, възпитателите и родителите, ангажиране на децата и разпространение на материали, които помагат на децата да носят маските правилно.

С особена чувствителност, изострена от изолацията и кризата, хората приемат проблема с несправедливия размер на месечните помощи, отпускани за отглеждане на дете с трайно увреждане до 18-годишна възраст и до завършване на средното му образование, но не по-късно от 20-годишна възраст по чл. 8д, ал. 2 от Закона за семейни помощи за деца.

¹² <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8521/file>

В жалбите си до омбудсмана те настояват за отстраняване на съществуващата дискриминационна практика по отношение на деца с 90 и над 90 на сто вид и степен на увреждане, които, когато се отглеждат в биологичните си семейства, получават месечни помощи в размер на 930 лв., а когато се отглеждат в приемни семейства или при семейства на близки и роднини, получават едва 490 лв.

В по-неблагоприятно положение са поставени и семействата на роднини или близки и приемните семейства, при които са настанени деца с определени от 70 до 90 на сто вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност. Те получават 420 лв. – или 30 лв. по-малко от биологичните родители на децата със сходни вид и степен на увреждане или степен на трайно намалена работоспособност, които получават по 450 лв. (чл. 61, ал. 15, т. 2 и чл. 61, ал. 16, т. 2 от Закона за държавния бюджет на Република България за 2020 г.).

Следва да се има предвид, че в повечето от случаите грижите се възлагат на бабите и дядовците на децата, които обаче се оказват сериозно затруднени да посрещат възникващите разходи с получаваните от тях доходи, предимно от пенсии.

Становището на омбудсмана е, че разликата в подкрепата създава реални предпоставки за накърняване на правата и най-добрия интерес на настанените деца. Определените размери на помощите по чл. 8д, ал. 2 от Закона за семейни помощи за деца са в противоречие с основни принципи в действащото законодателство в България, в т.ч. и в Конвенциите на ООН за правата на детето и за правата на хората с увреждания, а именно – за забрана за дискриминация и за осигуряване на адекватна подкрепа за умственото, духовното, моралното и социалното развитие на всички деца с увреждания, независимо дали са отглеждани от биологичните си родители или са настанени при роднини, близки или в приемни семейства.

Омбудсманът изпраща становището си до министъра на труда и социалната политика и до председателя на Комисията по труда, социалната и демографската политика към 44-то Народно събрание с препоръка за намиране на подходящо разрешение на въпроса. В резултат на препоръката на омбудсмана, с измененията на Закона за семейни помощи за деца (ЗСПД), обнародвани в ДВ бр. 14 от 2021 г., в сила от 17 февруари 2021 г., семействата на близки и роднини и доброволните приемни семейства, осигуряващи грижа и подкрепа в домашна семейна среда за деца с определени 90% и над 90% вид и степен на увреждане или трайно намалена работоспособност, са включени като правоимащи за месечните парични помощи, отпускани по чл. 8д, ал. 5 от ЗСПД.

Друг проблем, който се поставя е, че при първоначално освидетелстване, дори при пълно спазване на всички установени изисквания и срокове на чл. 8д, ал. 8, дължимите месечни помощи, за периода преди подаване на заявлението-декларация до датата на инвалидността в експертното решение на ТЕЛК/НЕЛК (не повече от една година назад), се изплащат само в размер 50 на сто от размера на помощта, определен по реда на чл. 8д, ал. 3 за съответната година.

Защита от насилие

Като една от най-тревожните области, в която системно се нарушават правата на децата и в която се наблюдава тенденцията, че пандемията още повече засилва уязвимостта на децата, е насилието над деца. Установява се, че случаите на сексуални посегателства срещу деца са зачестили, като най-честото място за това е интернет мрежата. Причината е, че децата прекарват повече време в интернет, и това засилва възможностите за пряк контакт с тях.

По данни на ДАЗД от Националната телефонна линия за деца 116 111, най-много случаи на насилие над деца има регистрирани в семейна среда – 560 сигнала, на улицата – 62, на обществено място – 39, при близки и роднини – 30, в училище – 13, броят деца, преживели насилие в специализирана институция – 6, в услуга от резидентен тип – 9, в осиновително семейство – 2, в приемно семейство – 2, в онлайн пространство – 3, на други места – 36.¹³

От данните, изнесени в доклада на Агенцията, е видно, че сигналите за дете-жертва на насилие бележат увеличение до м. септември 2020 г. в сравнение с предишни години. Констатирани са редица трудности в работата по прилагане на ефективни мерки за намаляване на случаите на деца, жертви на насилие. В ситуация на извънредно положение стават по –видими слабостите в организацията на защитата на децата от насилие, като липсата на достатъчно финансови и човешки ресурси за превенция и подкрепа на деца, жертви на насилие, ограничен ресурс на достъпни специализирани услуги за пострадали от насилие деца.

¹³ <https://sacp.government.bg/>

Домашно насилие

Омбудсманът е ангажиран с темата за защита от домашното насилие и нееднократно е поставял на общественото внимание проблема с домашното насилие, който допълнително се засили в условията на глобалната пандемия от COVID-19.

У нас не се води официална статистика, но по данни на неправителствени организации от 30% до почти два пъти са се увеличили обажданията на телефонните линии за помощ на пострадали от домашно насилие. През 2020 г. пак по данни на гражданския мониторинг убитите в близка партньорска връзка жени са 15, като от медийни публикации има съобщения за още 5, като в повечето от тези случаи насилието е извършено в присъствието на дете.

В същото време, липсва единна информационна система и за други форми на домашно насилие: спрямо възрастни хора, спрямо деца, спрямо хора с увреждания и по пол. Според данни на МВР, българските съдилища са издали 3 057 ограничителни заповеди, като 349 са за насилие упражнено спрямо мъже и 898 за насилие, упражнено спрямо деца.

Извънредната ситуация във връзка с COVID открои още по-видимо проблемите, свързани с реакцията на компетентните органи при случаи на насилие върху дете, особено извършено в семейна среда. Една от причините за това е, че са напълно ограничени домашните посещения на социалните работници, а другата е, че физическото наказание на деца все още се възприема като образователен метод за възпитание. В кризисната ситуация се прибавят и стреса, изолацията, употребата на алкохола и/или наркотици, безработица и финансови затруднения, като най-честите причини, които отключват домашното насилие над деца и жени. По време на пандемията жените понасят основната тежест от домашните задължения в семейството. Затварянето на училищата допълнително утежнява ситуацията и повишава нивата на стрес.

От Фонд за борба с домашното насилие в условията на COVID-19 бият тревога, че в България услугите за превенция и защита на жени, жертви на насилие, са изключително недостатъчни като брой, капацитет и са системно недофинансирани. Кризисните центрове, които предлагат временен приют са едва 13 за цялата страна. Половината областни градове нямат подобна социална услуга. За двумилионна София центърът е само един – с осем места. През него преминават

средно по 100 жени с децата си годишно. Сега тези центрове са препълнени и имат нараснали нужди, свързани с овладяването на пандемията, така че да могат да отговорят на нуждите за спешна закрила.

Институцията на омбудсмана последователно защитава позицията, че са необходими промени в нормативната уредба, за да се осигури както по-ефективна защита на пострадалите от домашно насилие, така и съвременни механизми за превенция на това явление. Друго важно условие е да се изгражда адекватен капацитет за реакция в случаите на деца в ситуация на домашно насилие, за подобряване на взаимодействието и координацията между участниците, както и за повишаване на доверието на гражданите в институциите. Омбудсманът накратко отбелязва предизвикателствата:

- Липсата на интегрирана база данни с дезагрегирани данни за деца, жертви на домашно насилие.
- Недостатъчно практики на детски психиатри в страната.
- Липса на равномерно разпределени в цялата страна специализирани услуги за деца, жертви на насилие, които предлагат терапевтични и рехабилитационни програми за пострадали от домашно насилие деца.
- Липса на обществена чувствителност по проблема, което води до не съобщаване или късно съобщаване на случаи на насилие над дете в семейството.

Според омбудсмана е необходимо да се осмисли от всички институции и участници в процеса по превенция и защита от домашно насилие над децата прилагане на холистичен подход на работа, който да адресира този огромен проблем в нашето общество в неговата цялост. Най-видимо добрите резултати от това се виждат в периоди на кризи. Това трябва да включва:

- Превенция – обучение от детска възраст относно проблемите на домашното насилие, с което се ограничава налагането на обществения модел за нормализиране на насилието като общоприето поведение, в обществото и в семейството.
- Информираност и осведоменост – мащабни разяснителни кампании за проблема с домашното насилие.

- Достъпна информация към кого може да се обърне жертвата на домашното насилие, насърчаване на сигнализирането особено от учители, лични лекари и медицински персонал.
- Обучение на специалистите, работещи с деца за разпознаване на домашното насилие и за работа с деца – жертви.

Във връзка с домашното насилие омбудсманът адресира своите препоръки и към образователната система, като обърна внимание на липсата на специални програми за обучение и/или модули, които са изключително важни за формиране на детските нагласи към домашното насилие. Въвеждането на такива програми в училище безспорно ще помогне за намаляване на агресията в образователната институция, на насилието и тормоза, за които проблеми омбудсманът е сезиран постоянно. В тази връзка се подчертава, че този проблем трябва да стои на вниманието на всяко българско правителство, което да предприема адекватни мерки, за да се гарантира всеобхватност за борбата срещу насилието над деца. С особено внимание мерките за превенция трябва да се прилагат сред уязвимите групи – децата в бедност, децата, които живеят в семейства със зависимости и психични заболявания, децата от ромската общност, децата и младите хора с увреждания, децата бежанци.

Омбудсманът констатира и друга тревожната тенденция, която нарушава правата на децата. В периода на изолация, в резултат на засилване на страховете и несигурността на родителите, се оказва, че те търсят подкрепа като правят обществено достояние проблемите си чрез заснемане на видеоклипове, които публикуват в интернет мрежата. Тези клипове съдържат много често насилие над деца в семейна среда, неотчетено обаче като такова от родителите. Причините за това са комплексни и най-често са резултат от родителски конфликти, в които е въвлечено детето, но те са резултат от страховете на родителите, безпокойство, панически разстройства при някои от тях. Тези прояви показват и други тревожни симптоми и процеси, които се развиват в обществото ни.

Омбудсманът обръща внимание, че на родители, прибегнали към този подход за споделяне на проблемите, не трябва да се гледа само като на нарушители, а институциите трябва да положат усилия да разберат причините и намерят най-подходящите мерки за съдействие и подкрепа.

Защита правото на детето на лични отношения с двамата родители по време на извънредното положение

Извънредната ситуация, предизвикана от COVID-19 и наложените мерки за безопасност, предизвика вълна от жалби до институцията на омбудсмана. Жалбите са подадени предимно от родители, които не могат да осъществяват срещи с детето си по време на извънредното положение, но има и такива, подадени от родители, при които е определено местоживеенето на детето, като те смятат, че осъществяването на лични контакти в този период би изложило здравето на детето на риск. Нееднократно омбудсманът е подчертавал, че конфликтът между родителите пряко засяга детето и неговите права. Нарушено е правото на детето да поддържа лични отношения с родителя, закрепено в чл. 9, ал. 3 от Конвенцията за правата на детето на ООН.

При проверките се констатира нарушено право на детето да поддържа лични отношения с родителя, при когото не живее, поради раздяла на родителите му. Тези случаи по принцип са едни от най-сложните за разрешаване в работата на социалните работници, а в условията на пандемията от COVID-19 те се превръщат в истинско предизвикателство пред системата и обществото ни. Въведените ограничения, водят до промяна в обичайния начин на живот на децата и на техните родители и влияят върху личните отношения на децата и неотглеждания родител.

Наблюдава се задълбочаване на конфликта между родители по време на извънредното положение по отношение на изпълнение на режима на лични отношения. Най-обезпокоителното при разглеждането на тези случаи за омбудсмана е неефективността на системата за закрила и на органите на съдебната власт да защитят нарушеното право на детето.

Така например, някои от отглеждащите родители отказват да изпълнят режима на лични отношения и осуетяват срещите на детето с другия родител, аргументирайки се с извънредното положение и със защитата на здравето на детето.

Невъзможността да постигнат компромис и съгласие по въпроса за срещите им с децата в извънредното положение водят до подаване на десетки жалби от страна на родителите до различни институции, вкл. и до омбудсмана.

Омбудсманът отбелязва в своите препоръки, че усилията на институциите, към които се обръщат родители трябва да бъдат насочени към търсене и постигане на баланс между правата на детето и правата на родителя от една страна, а от друга трябва да се съобразяват с ограниченията, въведени в условията на извънредното положение.

В тази ситуация ролята на социалните работници е изключително важна, тъй като те трябва да се намесят активно, за да могат спорещите родители да постигнат компромисни решения с цел здравето на детето да не бъде поставено под заплаха. Всеки един случай на родителски конфликт носи своите специфични характеристики и затова подхода на социалните работници към спорещите родители трябва да бъде индивидуален. В този смисъл предлаганите на родителите алтернативни решения да бъдат съобразени с конкретната ситуация и най-вече с интереса на детето, което е въввлечено в конфликта. Служителите от органите за закрила с особено внимание трябва да „направляват“ родителите да използват възможностите на он-лайн комуникацията, както и да ползват всички възможни ресурси за продължаване на социалната работа с тях и децата им. В ситуацията на извънредното положение не съществува възможност да се ползва механизма на принудителното изпълнение и открит остава проблемът – кой следи за изпълнение на съдебното решение.

Не са рядко и случаите, в които механизмите на Закона за защита от домашно насилие също се използват като допълнително средство за налагане на надмощие. При всички подобни казуси най-потърпевши остават децата, на които абсолютно незаслужено и често необратимо се нанасят тежки щети.

Омбудсманът отбелязва навременната реакция на ДАЗД, която изготви методически указания за работа по случаи на лични отношения в родителски конфликти по време на извънредната ситуация, публикувани на интернет страницата на институцията.¹⁴

¹⁴ <https://sacp.government.bg/>

Защита на правата на децата в алтернативна грижа

Едни от първите резидентни услуги за деца, в които се установяват случаи на заразяване, както и огнища на COVID, станаха Центровете за настаняване от семеен тип (ЦНСТ). Наред със спешните мерки за овладяване на ситуацията, се изрази тревога от неправителствените организации, че децата в тези услуги са в особена уязвимост – повечето деца и младежи са с увреждания, в изолация, без достъп до подходящи дневни грижи за рехабилитация, логопед и психолог. Мерките, предприети спрямо тях в повечето случаи оказват непропорционален ефект върху тяхното развитие и поведение. Особено при децата с увреждания, децата от аутистичния спектър, с интелектуални затруднения, изолацията изостря тяхното състояние и отключва различни прояви, като агресия и/или хиперактивност. Води до поведенчески кризи, които трудно се овладяват от персонала.

Рисковете за децата в алтернативна грижа могат да произлязат от бързото затваряне на резидентни услуги и връщането на децата в семейства и общности без необходимата подготовка. Рисковете могат да възникнат и от по-високата уязвимост на децата от инфекции, от малтретиране, negliжиране и експлоатация. Това е от особено висок риск за децата с увреждания.

В своите препоръки Комитетът по правата на детето към ООН отбеляза, че е необходимо да бъдат планирани специални мерки за защита на децата, чиято уязвимост е допълнително повишена поради това, че са останали без родителска/семейна грижа и се намират в алтернативна. При прилагане на каквито и да е ограничителни мерки трябва да се зачита правото на всяко дете на недискриминация, като за това е необходимо да се наблюдава и въздействието на мярката върху децата. Всички деца, детегледачи и персонал трябва да получат адекватно обучение за здраве и безопасност относно COVID -19.

Сред рисковите групи са и децата и младежите, които в периода на пандемия са напуснали алтернативната грижа, като това ги изправя пред нови рискове от социална изолация, неумения да се справят със своите дела, липса на финансова и практическа подкрепа в това особено време. Голяма част от децата в алтернативна грижа трудно приемат принудителното затваряне в рамките на сградата, което и е поставено като проблем в жалба, подадена до омбудсмана от Младежкия съвет за взаимопомощ към Фондация „Лумос България“. В писмото младежите посочват, че

няколко от членовете на съвета живеят в резидентни услуги и от началото на извънредната ситуация са принудени да прекарват ежедневието си в затворено пространство и без да имат възможността да излизат навън, което е изключително трудно и стресиращо за тях. Както те пишат, тази ситуация оказва негативно влияние върху живота и развитието на едни от най-уязвимите представители на обществото ни - децата и младежите с увреждания, които живеят в резидентни услуги. Проблемът е, че поради извънредните мерки, тези деца и млади хора са принудени от персонала и въведените правила да стоят затворени в сградите, не са допускани дори до магазини или аптеки, не могат да извършват ежедневните дейности, като разходки на открито, игри и среща с приятели, които им помагат за тяхната социализация, и това се отразява негативно на емоционалното и физическото им състояние.

В своята препоръка по жалбата, омбудсманът подчерта, че е необходимо да има специален план за действие в резидентната грижа, който да не допуска неправомерно затваряне и ограничаване на децата и младите хора, да не се прекъсва техния рутинен начин на живот, както и връзки със семейството и значими за тях хора. Трябва да се разглеждат алтернативни решения, за да могат децата да се ползват от правото си на почивка, свободно време, развлечения и културни дейности. Тези решения трябва да включват занимания на открито под надзора на възрастен поне веднъж на ден, като се спазват протоколите за физическо разстояние. В тази връзка се препоръча още:

- Ограничаване на настаняването на деца в резидентна услуга, като при спешна нужда да се даде предимство на настаняване при близки или роднини, както и в приемни семейства.
- Да се разработят планове за извънредна ситуация, които да обхващат алтернативната грижа.
- Да се разширят възможностите за сигнализиране и достъп до горещи телефонни линии от страна на децата и младежите, както и за подаване на жалби в случай на злоупотреба или negliжиране.
- Всички екипи на резидентните грижи да бъдат осигурени с лично предпазно облекло.
- Съвместно със здравните власти да се гарантира, че услугите от резидентен тип са в състояние да посрещнат нуждите от подкрепа на децата с увреждания,

специални потребности и/или на децата с придружаващи здравословни проблеми, включително и в случай, че се налага настаняване в болница.

- Да бъде извършен анализ на необходимостта от допълнителен финансов ресурс за покриване на извънредните разходи в резидентните услуги, наложили се поради кризата и които не са включени в държавно-делегираните бюджети.

В работата по жалби и наблюдение на обществени процеси, омбудсманът констатира, че са създадени предпоставки за рискове за децата в резидентна грижа, които рискове са в резултат от бързо затваряне на услуги, преместването на децата от една услуга в друга, както и реинтеграция, но без необходимата подготовка на децата и спазване на стандарти. Спешното закриване на ДМСГД и преместване на децата за няколко дни предизвика вълна от протести, както от страна на персонала и ръководствата на закриващите се домове, така и от неправителствени организации, натрупали опит и експертиза в процеса на деинституционализация. Като една от причините за този подход на спешно извеждане на децата от ДМСГД и настаняването им в друг дом, реинтеграция или приемно семейство, се отбелязва единствено забавянето на изграждането на инфраструктурата на новите социални и интегрирани здравно-социални услуги за деца. По данни на Агенцията за социално подпомагане децата с множествени и тежки увреждания в ДМСГД, които имат потребност от постоянна медицинска грижа, са над 160.

При извършените проверки по тези случаи се установи, че в процеса на закриване на ДМСГД не се спазват принципите на деинституционализацията, които налагат внимателна подготовка на всяко дете за извеждане, провеждане на конференции по всеки един случай и работа в мултидисциплинарен екип. Предвид ограниченията върху пътуванията и социалните контакти не са организирани срещи на детето с новия екип на грижа.

Може да се направи извода, че при спешното закриване на домовете, водещи фактори бяха сроковете за закриване на ДМСГД и административни процедури, а не най-добрият интерес на децата, тяхното здраве и живот. Забавянето на инфраструктурните проекти не трябва да е причина за предприемане на прибързани и недостатъчно добре обмислени действия, с които се застраши живота на децата. Домовете не трябва да се затварят без планове за ефективна грижа и подкрепа за всяко дете.

Защита на правата на децата в конфликт със закона

Въпреки многократните опити да се случи реално реформата за детско правосъдие, все още няма развитие по основни въпроси, заложи в Концепцията за държавна политика в областта на детското правосъдие, и това влияе негативно върху правата на цели поколения деца и на техните интереси. Проблемите в тази сфера остават системни и са следствие на остаряло и неадекватно към съвременното ни законодателство. За бягства от дома, от училище, просия, употреба на алкохол и наркотици деца продължават да се прилагат неустойчиви и недостатъчно подкрепящи мерки, като деца продължават да се настаняват и престояват продължително време в интернати, като спрямо тях се прилагат вместо мерки за закрила като деца в риск, мерки по Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН).

В резултат на действието на две паралелни системи, всяка от които има своя философия и мерки, на системата за закрила и на системата за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, които не са координирани, деца и младежи израстват без бъдеще и перспектива. Трябва да се отбележи, че препоръките на Комитета на ООН по правата на детето през 2008 г., отправени към България в тази сфера, са все още актуални и не са изпълнени и до днес.

По време на COVID пандемията, децата, които са лишени от свобода или са с мярка за настаняване в социално-педагогически интернати или във възпитателни такива, попадат в една от най-рискските групи деца. За тях се установява, че много по-често изпитват психосоциални проблеми, а физическото и психичното им здраве е изложено на риск. Проверките на омбудсмана показват, че доста често тези деца живеят в лоши материални условия и са по-уязвими на малтретиране, тормоз и negliжиране. В периода на извънредното положение има риск от прекъсване на връзките със семействата и с близките. Условията, при които живеят децата, са една от причините те да бъдат в по-висок риск от заразяване и разпространение на болестта. Мерките, наложени с цел контрол на разпространението на вируса, засягат неблагоприятно децата, лишени от свобода и с ограничение на движението, като е прекратена и подкрепата, която им се оказва при работата на доброволци и неправителствени организации с тях.

В изпратена до институцията на омбудсмана Техническа бележка: COVID децата, лишени от свобода, изготвена от Службата на Върховния комисар по правата на човека на ООН и Световния детски фонд УНИЦЕФ, се отбелязва, че спазване на международното право в областта на правата на човека и стандартите за детско правосъдие, е задължение на всички държави. Държавите трябва да гарантират, че извънредните мерки, предприети за предотвратяване, овладяване и ответна реакция на вируса, не водят до продължително задържане на деца, които иначе следва да бъдат освободени или до увеличение на броя на децата, лишени от свобода. Компетентните органи трябва да се отнасят към всяко дете в конфликт със закона по чованен начин и със зачитане на присъщото достойнство на човешката личност.

В документа се съдържат редица препоръки, които имат за цел да предоставят важни насоки за държавите и препоръчителни мерки за действие, в отговор на епидемията, включително:

- Налагане на мораториум върху нови настанявания на деца в местата за задържане.
- Освобождаване на всички деца, чието освобождаване не крие опасности.
- Защита на здравето и благополучието на всички деца, които трябва да останат задържани.

Като взе повод и от препоръките в документа на Службата на Върховния комисар по правата на човека на ООН, омбудсманът изпрати препоръка до министъра на образованието във връзка с децата, които са настанени във ВУИ и СПИ, в която препоръчва спиране на настаняването на децата в интернатите, непрекъснатост на контактите с родителите и съобразяване с налагане на ограничителни мерки, които могат да имат непропорционален ефект върху правата на децата.

С оглед на потенциалните рискове пред децата във ВУИ и СПИ, закриването на интерната в гр. Завет и съдбата на децата в него, омбудсманът извърши онлайн анкетиране с директорите на тези училища, както и започна проверки на място. По време на тези проверки се установи и броя на децата, които са настанени във ВУИ и СПИ са:

ВУИ – гр. Ракитово - 60 момчета;

ВУИ - с. Подем - 10 момичета.

СПИ – с. Варненци - 47 момчета¹⁵.

Деца, лишени от свобода, настанени в затвора във Враца – 20 момчета.

Въпреки че се подкрепя закриването на интернатите, особено на тези, които са в отдалечени и трудно достъпни места, омбудсманът отчита нововъзникващите рискове за децата и младежите. Установи се, че след преместването на момчетата от ВУИ - гр. Завет във ВУИ – гр. Ракитово има родители, за които разстоянията са станали твърде големи и липсата на достатъчно средства възпрепятства пътуванията. При проверката във ВУИ – гр. Ракитово констатира, че едно от момчета, не може да бъде върнато в интерната след зимната ваканция от своя баща, който нямал никакви финансови средства. Това показва, че социалните системи все още не разпознават необходимостта от подкрепа на връзката със семейната среда на децата и младежите, на които им е наложена възпитателна мярка по ЗБППМН, както на лишените от свобода младежи.

Установи се:

- В периода на извънредното положение е настанено момиче във ВУИ - с. Подем, с решение на Районен съд Ямбол;
- Към корекционно-възпитателните институции не са дадени специални инструкции и/или указания във връзка с мерките за безопасност, в която да се отчита специфичността на средата и на настанените деца и младежи.
- В този период не е установена извънредна оперативна връзка с МОН.
- Ограничена е подкрепата за работа с външни специалисти и услуги.

Като добра практика за работа с децата, омбудсманът отбелязва назначаването на социален работник във ВУИ Ракитово и проект във ВУИ Подем за менторство на децата от обществени личности, които по време на извънредното положение оказват положително въздействие върху настанените деца и върху психо климата в интернатите.

¹⁵ Докладите от проверките, както и препоръките са отразени в Годишния доклад на НПМ за 2020 г.

Защита на правата на деца бежанци

През 2020 г. омбудсманът като Национален превантивен механизъм наблюдава достъпа до права на децата бежанци и непридружените деца, за които има реален риск от непропорционален ефект от извънредните мерки. С тази цел е извършена проверка в Специален дом за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) – гр. Любимец за мерките в условията на извънредна епидемична обстановка.

Установи се, че Медицинският институт на МВР болница е разработил и системно актуализира противоепидемичните указания за специалните домове за временно настаняване на чужденци в съответствие с разпоредбите на Министерството на здравеопазването (МЗ) и конкретната ситуация в домовете. При настаняване в СДВНЧ – гр. Любимец чужденците са поставяни под задължителна 14-дневна карантина. В основната сграда на дома са настанени 235 лица, 12 от тях бяха под задължителна карантина. Отделно от това, в двора във фургони са настанени 120 чужденци (включително семейства с малки деца), приведени от СДВНЧ – гр. София. Причината за тяхното преместването е наличието на 28 клинично доказани случая с Ковид-19 инфекция в СДВНЧ – София. Фургоните са оборудвани функционално за живот, но са маломерни и не са подходящи за продължителен престой, особено на деца. Проследяването на случая показа, че чужденците са престояли в тях от 10 август до 23 ноември 2020 г. със среден престой 22 дни. Важно е да се обърне внимание, че фургоните са разположени на близко разстояние, нямаше възможност за свободно движение, както и за никакви дейности, което съчетано с високите температури прави ситуацията на чужденците неприемлива, особено за семействата с малки деца. Свободното време на децата не е ангажирано пълноценно.

По време на проверката екипът на НППМ констатира случаи на шест непълнолетни непридружени деца, които са настанени в дома и включени в заповедите на пълнолетни чужденци, без познанство или родствени връзки между тях. В конкретния случай се установи, че органите на Дирекция „Социално подпомагане“ са били информирани от СДВНЧ – гр. Любимец за случаите на децата, но поради формални пречки и липса на ресурси (вкл. автомобил), децата не са били своевременно изведени към центровете на ДАБ и в продължение на няколко дни са били незаконно задържани. Още по-парадоксално в случая е, че пълнолетните лица,

към които са били прикрепени непълнолетните, са били изведени преди тях. След намесата на институцията на омбудсмана децата са изведени и предадени на ДАБ с транспорт и охрана, осигурени от Дирекция „Миграция“.

Въпреки многобройните препоръки проблема с прикрепването на непридружени деца към непознати за тях пълнолетни лица, продължава да стои нерешен. Трябва да се припомни и практиката на българските съдилища, според която прикрепването на непридружени непълнолетни към пълнолетни не може да става произволно, а е необходимо пълно изследване на фактите и обстоятелствата от значение за всеки конкретен случай на дете, търсещо закрила. От страна на административния орган следва да са събрани доказателства, от които по несъмнен начин да се установява, че посоченото като придружаващо лице е родител на жалбоподателя – непридружено дете или пък друго пълнолетно лице, което отговаря за него по силата на закон или на обичай.

Деца в контакт със системата за закрила

COVID пандемията особено изостри критичността и чувствителността на гражданите към системата за закрила, към ефективността на нейната работа и резултатите от интервенцията. През този период определено се регистрира спад на доверието към социалните работници, които освен това прекратиха социалната работа на терен. Всяка втора жалба, свързана с дете в риск и отворен случай за работа в отдел „Закрила на детето“, подадена до омбудсмана, съдържа оплаквания от отношението на работещите в системата, съмнения за субективизъм, оспорване на целесъобразността на мерките за закрила, както и липса на подкрепящи мерки за родителите, изпаднали в криза. Родителите припознават системата повече като репресивна, отколкото като подкрепяща.

От жалбите се установява, че липсва адекватен на нововъзникващите потребности на хората и на децата план за социална подкрепа – прилагат се мерки, които работят в обичайна среда на риск, но не отразяват специфичните рискове, предизвикани от COVID – 19.¹⁶

¹⁶ Становище на коалиция „Детство 2025“, изпратено до омбудсмана на Р България

Най-ясно тези проблеми стават видими през конкретни случаи, в които са заложили съдбата и бъдещето на деца в риск. За съжаление, в практиката ни по конкретни жалби все по-често се налага изводът, че такива случаи стоят на вниманието на системата от доста дълго време, дори с години, но без конкретен резултат за детето. Неэффективна координация и сътрудничество между отделите за закрила на детето с доставчиците на социални услуги и/или други компетентни органи, са най-често срещаните причини за неэффективността на мерките. Наблюдава се прехвърляне на отговорности, което рефлектира негативно не само върху качеството на работа, но най-вече накърнява правата и интереса на детето, като то за дълго време п(р)опада в административни и съдебни процедури, без ясна перспектива.

Жалбите до омбудсмана и данните за системни трудности пред системата за закрила даде повод на омбудсмана да организира специална онлайн дискусия „Къде в системата п(р)опадат децата в риск?“. В срещата участваха министърът на труда и социалната политика, представители на държавни органи и на системата за закрила, неправителствени организации, работещи в сферата на правата на детето, общини и експерти.

Изведените основни предизвикателства пред системата, осветени още по-ярко от епидемията с COVID-19:

- Системата не може да отговаря на динамиката на обществените отношения и на нововъзникващите социални проблеми особено по време на кризи.
- Качество на социалната работа и на резултатите се отчитат основно през статистика и брой приключени случаи, а не през резултата за детето и семейството.
- Социалната работа по време на криза се извършва предимно по документи, като не се търсят алтернативи на работата на терен.
- По време на пандемията се ограничава до минимум социалната работа в уязвими групи и в ромската общност.
- Социалните работници не се чувстват подкрепени в тяхната работа, което води до текучество и ниска мотивация.
- В периода на извънредните мерки още по-осезаемо се усети липсата от прилагане на между-секторни и интегрирани подходи.

- Социалните работници доста често вземат решения в ситуация на страх, проверявани са от различни институции, социалната работа не е професионализирана и не се събират интегрирани данни.
- Дълъг престой на деца в приемна грижа и в резидентна услуга, без да има дългосрочен план и визия за развитието им.

По повод на тези констатации се подготви цялостен документ с препоръки, който ще бъде представен за обсъждане на органите от законодателната, изпълнителната, местната власт и гражданския сектор.

ИНФОРМИРАНОСТ И КОНСУЛТАЦИИ С ДЕЦА

Пандемията промени живота на всички, но най-вече на децата. В условията на физическа изолация много семейства и деца се почувстваха объркани и изплашени. Затова надеждната и достоверна информация има ключово значение като превенция на различни състояния, тя помага за по-добро психичното здраве на децата, младежите и семействата. Децата и семействата трябва да получат адекватна информация за здраве и безопасност относно COVID – 19, като се предвиди информация на достъпен за децата език, както и начини за предоставяне на информацията, достъпна за деца с увреждания.

Въпреки разпространените в публичното пространство информационни материали, адаптирани за деца и млади хора, в България не се разви осъзнат процес на изслушване на мнението на децата за ограничителните мерки, които пряко ги засягат. Техният глас не бе отчетен при нито една мярка или политика, свързана с извънредното положение.

Към омбудсмана се обърнаха родители, чиито деца активно се занимават с танцово изкуство, като отправят молба да им се съдейства и да бъде зачетено мнението на децата им, което те публично са изразили. Конкретен повод е заповед на министъра на здравеопазването, с която школите по изкуствата се затварят за доста дълъг период. В писма до институцията родителите съобщават, че с тази забрана са създадени предпоставки за влошаване на физическото, психическото и емоционалното здраве на децата. Те отбелязват, че рискът за децата активно занимаващи се с балет или спортни танци е още по-голям защото в резултат на прекъсване на заниманията, не само има срив в имунната им система, високо ниво на стрес, нервно напрежение, но и риск от прекъсване на състезателната им кариера за дълго време. Децата не разбират какви са заплахите за тях ако продължат да танцуват.

За омбудсмана децата трябва да разбират какво се случва и да усещат, че участват по някакъв начин при вземането на решения, които се отнасят до тях, като им се осигури възможност тяхното мнение да бъде отчетено по подходящ начин. Дори и голяма част от мерките да са оправдани от гледна точка на запазване на здравето на децата и това на техните семейства, трябва да се отбележи, че действието

на мерките е продължено повече формално и без да се отчита непропорционалното им въздействие върху децата.

Трябва да се отбележи инициативата на ДАЗД, като на сайта на агенцията беше поместена рубриката „Питай тук COVID-19“, за въпроси от страна на децата и лицата, полагащи грижи за тях, по темата за пандемията, на които да получат компетентни отговори от психолози. На Единния информационен портал на Министерски съвет за COVID-19 е включена рубриката „Дете“ с полезни информационни материали за деца и родители, която е разработена с подкрепата на УНИЦЕФ за България.

Най-важният инструмент остава Националната телефонна линия за деца 116 111, на която психолози изслушват, подкрепят, насочват обаждащите се по всички въпроси, които ги вълнуват.

МЕЖДУНАРОДНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

В условията на пандемията от COVID-19, която засегна целия свят, важен източник на информация и за обмяна на добра практика беше осъществяването сътрудничеството на омбудсмана с различни международни организации. В духа на диалог и обмен на информация за добри практики се търсиха най-адекватните решения и мерки, които да бъдат прилагани, за да се предотвратят тежките последици за децата.

Омбудсманът засили партньорствата и участието си в европейската мрежа на омбудсманите за деца (ENOC), като среда за обмяна на опит и практики с национални институции за защита на правата на децата.

Омбудсманът Диана Ковачева взе участие в онлайн среща, организирана от ENOC – Европейската мрежа на омбудсманите за деца на тема „Предизвикателствата пред децата по време на COVID-19“. В изказването си доц. Ковачева подчерта, че у нас зачестяват случаите на деца в риск заради COVID кризата, като основно се спря върху наблюденията на институцията за влиянието върху уязвими групи деца, както и препоръките, които е изпратила до компетентните органи.

Специално внимание бе обърнато на правата на децата с увреждания, на децата, чийто родители са в тежко социално и финансово положение, децата в еднородителски семейства и безработни родители. Омбудсманът отбеляза, че голяма част от родителите са притиснати от крайна бедност, те са загубили доходите си и не успяват да се грижат пълноценно за своите деца. Статистиката за това е изключително тревожна - 30% от децата са в „риск от бедност“.

Омбудсманът подкрепи необходимостта от създаване на универсални индикатори за оценка на въздействието върху правата на детето на нормативните актове и практиката. В контекста на необходимостта от извършване на такава оценка, омбудсманът изпрати препоръка до Министерски съвет за включване в Ръководството за извършване на последваща оценка на въздействието върху на оценка върху правата на детето, която беше приета.

Българският омбудсман е включен в работна група за подготовката на доклад "COVID-19 и уроците за бъдещето", която е изведена като приоритетна тема за ENOC за 2021г.

Пандемията на COVID-19 е оказала отрицателен ефект върху благосъстоянието на децата, като най-вероятно са били засегнати най-бедните деца. Това подчертава необходимостта от осигуряване на равни възможности, по-специално за деца във вече неблагоприятни или уязвими ситуации.

Инвестирането на най-ранния етап в човешкия капитал на младите европейци ще донесе дългосрочни ползи и ще допринесе за устойчив и приобщаващ икономически растеж. Здравето, по-доброто образование и съвременните умения ще допринесат за по-висока устойчивост на гражданите и ще улеснят тяхното участие в прехода към дигитализирана и климатично неутрална икономика.

Затова общественият защитник подкрепи инициативата на Урсула фон дер Лайен, която обяви процес на обсъждане и приемане на Европейска детска гаранция, с която да се осигури на всяко дете в Европа в риск от бедност или социално изключване достъп до основните права като здравеопазване, образование и достъп до услугите, от които се нуждаят за тяхното благосъстояние и развитие.

Институцията на омбудсмана се включи в инициатива за участието на млади хора в изготвянето и представянето на доклади относно въздействието на пандемията върху правата им. Проектът, който ще се реализира на национално ниво, ще бъде представен на международната конференция на ENOC за млади хора, като част от мерките за подкрепа на достъпа на млади хора до вземането на решения.

Установи се партньорство с офиса на омбудсмана за деца на Република Хърватска по въпросите на защита на децата от сексуално насилие и експлоатация и по-конкретно срещу извършителите на тези престъпления. Обсъдиха се практиките в двете държави относно въведените нормативни забрани осъдените за насилие над деца да нямат право да заемат определени работни места, в които имат контакт с деца.

ПРЕПОРЪКИ

Безспорно пандемията е оказала и оказва отрицателен ефект върху благосъстоянието на децата, като са засегнати особено най-бедните и уязвими деца. Това подчертава спешна необходимост от нови мерки за осигуряване на равни възможности, по-специално за деца в неблагоприятна или уязвима ситуация. Здравето, по-доброто образование, качествени социални услуги и социалните умения на децата и инвестициите в тях безспорно ще допринесат за по-висока устойчивост в обществото ни.

Целта на препоръките е не само да очертае областите, в които трябва да се предприемат мерки, но и да стане повод за обществен дебат за правата и интересите на нашите деца, особено в периоди на големи кризи. Да се осигури фокус върху децата, които са изправени пред повишен риск поради множество неблагоприятни фактори.

Необходими са висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст, с рамка за качество, фокусирана върху достъпа, компетентности на професионалистите, които работят с деца, подкрепа за отговорно родителство, адекватни учебни програми, мониторинг и правната рамка.

Необходими са политики, които да се справят с детската бедност и социално изключване и да насърчават благосъстоянието на децата чрез интегрирана стратегия, гарантираща достъп до адекватни ресурси, достъпни качествени услуги, както и чрез осигуряване на правото на децата да участват. Затова трябва да се постави фокус върху децата, особено върху тези, които са изправени пред повишен риск поради неблагоприятни обществени условия.

Препоръките се основават на принципите на Европейския стълб на социалните права, които предвиждат, че децата имат право на достъпна детска градина с добро качество, на защита от бедност и че децата в неравностойно положение имат право на специфични мерки за подобряване на равните възможности. Децата в бедност трябва да имат достъп до безплатно здравеопазване, безплатно образование, достойни жилищни условия и адекватно хранене, като съществена част от плана за борба с детската бедност.

- Препоръчително е мерките, засягащи децата, да се предприемат след оценка на въздействието върху правата им, като се отчитат спецификата на потребностите им и тяхната уязвимост.
- Насърчаване на качеството и интензивността на мерките за закрила на детето в семейна среда.
- Използване на онлайн въпросници, анкети и други форми на консултация с деца, с които да се отчита тяхното мнение.
- Въвеждане на нови форми за мобилни и дистанционни социални услуги, чиято необходимост особено се очерта по време на кризата.
- В максимална степен да се избягва по време на кризата разделяне на децата от хората, които полагат грижи за тях.
- Всяко извеждане на дете и преместване в среда, различна от обичайната, особено в извънредна ситуация, трябва да се извършва само след внимателната му подготовка, индивидуален план за преместване и мерки за предаване на грижата.
- Необходими са специални мерки за подобряване на координацията, сътрудничеството и за регулярен обмен на данни между здравния и социалния сектор, с които да се гарантира реално прилагане на интегрирани подходи в интерес на детето.
- Осигуряване на достъп до услуги за психично здраве и психосоциална подкрепа на работещите с деца – учители, социални работници, екипи в резидентни услуги.
- Системно наблюдение и анализ на работата и проблемите, които възникват в системата за закрила по време на здравно-социалната криза, което ще даде възможност за бързото им решаване и осигуряване на необходимите ресурси.
- Да се гарантира достъпа до психосоциална помощ за деца, както и помощ за ученици, изпитващи емоционален стрес от изолацията, включително и при загуба на близък и при насилие.¹⁷

¹⁷ https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=132_132643-m91j2scsyh&title=Combating-COVID-19-s-effect-on-children

- Да се извърши анализ на ефективността на горещите линии за деца, както и на всички други форми за подаване на жалби от деца, свързани с насилието. Да се обсъди въвеждането на други технологии, достъпни за подаване на сигнали от децата, както и да се обмислят начини за безопасно докладване на случаи на насилие над деца при затворени училища и услуги.
- Да се засилят мерките за откриване и разследване на случаи на насилие над деца, включително и случаи на кибертормоз и сексуална експлоатация на деца онлайн. Да се публикува и разпространява редовно информацията относно съществуващи заплахи за сексуална експлоатация и злоупотреба с деца в електронна среда. В този смисъл са и препоръките на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, отправени към държавите-членки на организацията, включително и към България.¹⁸
- Да се разширят възможностите за въвеждане на дигитални платформи за образование и подкрепа на децата и техните семейства.
- Да се вложат повече ресурси в повишаването на капацитета и статута на здравните и образователните медиатори.
- Да се разпространяват послания, които обхващат и хората с увреждания, за личната грижа, за психиатричната и психосоциалната подкрепа, позитивна дисциплина, поведението на децата и домашните дейности. Да се обърне специално внимание на това посланията да са достъпни за хората с увреждания.
- Да се отчетат повишените здравни рискове за по-възрастните хора, да се гарантира, че тези от тях, които се грижат за деца приоритетно получават подкрепа и ресурси.
- Насърчаване и помощ за семействата да планират кой ще се грижи за децата, ако родител или друг полагащ грижи за децата се разболее или трябва да се грижи за болен член от семейството и да се предложи адекватна помощ.
- Насочване на помощта към тези, които са най-уязвими, включително по отношение достъп до здравеопазване на неосигурени родители и бременни жени.

¹⁸ https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=132_132643-m91j2scsyh&title=Combating-COVID-19-s-effect-on-children

- В социалното подпомагане да се включи заплащане на такса за интернет за учениците.
- Прилагане на целеви мерки за смекчаване на последиците от COVID-19 по отношение на децата от малцинствените групи, както и за осигуряване на базовите им потребности от храна, подслон, лекарства и питейна вода.
- Интегриран и координиран подход при решаване на сложни случаи на деца със социални, образователни, здравни и поведенчески проблеми.
- Да се подобри координацията и взаимодействието между компетентните органи при работа на случаи на непридружени деца, чужди граждани.
- Да се осигури използването и достъпа до платформи за комуникация – социални медии, телевизия, радио, като ефективни начини за разпространение на ключова информация за пандемията включително и подходяща за деца.
- Да се извърши национален анализ на риска и въздействието на пандемията върху правата на децата, което ще даде възможност да се планират дългосрочни мерки с ясни срокове и ангажименти за възстановяване сред кризата на най-засегнатите групи деца.

ОМБУДСМАН НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Адрес: гр. София 1202, ул. Георг Вашингтон №22

Тел.: 02/81-06-955;

02/980-95-10;

факс: 02/81-06-963

ел. поща: priemna@ombudsman.bg

www.ombudsman.bg